

Soňa Králová

ARCHEOLOGICKÉ NÁLEZY Z AREÁLU OPAVSKÉHO HRADU¹

Abstract

Archaeological situations and a large number of movable archaeological finds dating from before the establishment of the institutional city to the present were discovered as part of rescue archaeological research during the reconstruction of the so-called Müller House in Opava in the period from 2015 to 2019. The presented contribution concerns probing in the exterior of the building, in the places of the recessed extension in the garden and around the house, which was part of the premises of the Přemyslid Castle, later rebuilt into the Liechtenstein Château. The work presents a preliminary evaluation of the research, including the results of some relevant analyses, and responds to the initial assumptions formulated on the basis of written and iconographic sources. The largest share of artefacts is represented by medieval and modern ceramics, then zooarchaeological material, metal finds, paleobotanical specimens, etc. The paper reflects the socio-economic situation of the place within the background of the aristocratic residence, whose archaeological research, when reconstructing the former kitchen of the medieval castle, has been one of the largest and most important archaeological excavations in recent years in Opava.

Keywords: Müller House, Opava, Middle Ages, Modern Age, Material Culture

Úvod

V letech 2015 až 2019 probíhal záchranný archeologický výzkum tzv. Müllerova domu v Opavě, který je ve správě Slezského zemského muzea a v jehož dikci probíhala jak samotná rekonstrukce, tak záchranný archeologický výzkum objektu a jeho bezprostředního okolí. V rámci průzkumu bylo získáno velké množství archeologického materiálu z období od vrcholného středověku po současnost a také řada nových informací o historii daného místa, které představuje díky své poloze v blízkosti již neexistujícího opavského hradu/zámku exkluzivní místo v rámci vývoje opavského městského urbanismu. V tomto příspěvku je předběžně představena kolekce nálezů z jak první výzkumné etapy z roku 2015 (ze sondy v místech dnešní zahrady v prostoru u jižního průčelí objektu),² tak z dalších odkrytých uskutečněných v letech 2016 až 2019 v rámci rekonstrukce objektu v jeho exteriéru a přilehlých pozemků, kterých se obnova také dotkla (etapa 3). Vyhodnocování získaného materiálu stále probíhá (jedná se o stovky tisíc položek), z tohoto důvodu zde nejsou zahrnuty všechny analýzy (např. numismatické vyhodnocení mincí, petrografický rozbor malt a omítek, petrografický rozbor hornin, chemická analýza glazur, analýza olověných slitků aj.), na kterých se stále pracuje, včetně vyhodnocení kachlového materiálu. Tato témata jsou předmětem samostatného zkoumání v rámci grantů a jejich zpracování bude probíhat do roku 2023. Domnívám se, že i přesto jsou nynější získané poznatky natolik závažné, že si zaslouží předběžné představení a na základě keramického materiálu můžeme již teď sledovat obecné vývojové tendence středověké opavské keramiky jak v prostředí provozního zázemí hradu, tak v blízkosti šlechtického sídla. Druhé etapě výzkumu, která byla realizovaná v suterénu budovy, bude věnován jiný samostatný příspěvek z důvodu stále probíhajícího zpracování materiálu spojeného s analýzami a zjištěním nových důležitých informací, neboť právě v suterénu Müllerova domu pod podlahou byly zjištěny nejkompletnější středověké archeologické vrstvy s minimálními recentními zásahy.

1 Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Slezské zemské muzeum (DKRVO, MK000100595).

2 Soňa KRÁLOVÁ, *Opava (k. ú. Opava-Město, okr. Opava)*, Přehled výzkumů (dále PV) 57–2, Brno 2016, s. 305–306.

Archeologický výzkum přemyslovského hradu a přilehlého předhradí byl dříve odkázán na jednotlivé archeologické sondy nebo náhodné nálezy. Ještě v roce 2000 konstatují autoři práce *Hrady českého Slezska*, že „z prostoru opavského hradu nejsou známy žádné archeologické nálezy“.³ To se změnilo v roce 2005, kdy proběhla záchranná akce související s rekonstrukcí trolejového vedení městské hromadné dopravy v místě křižovatky ulic Praskova, Komenského a Sněmovní (sondy S1 až S4) pod patronátem opavského pracoviště Archeologického ústavu AV ČR v Brně (dále ARÚB).⁴ Významným nálezem je odkryv hradby související s opevněním hradu či sloužící jako spojnice mezi fortifikací města a hradu a doklady o průběhu představené fortifikace oddělující prostor hospodářského předhradí od města. Nálezovou situaci klade autor výzkumu do souvislosti s rokem 1650, kdy byl v rámci tohoto opevnění vyzvednut palisádový plot, který byl zachycen v jedné z archeologických sond.⁵ Neméně závažným je pak objev části objektu srubové konstrukce, jenž byl dle dendrochronologické analýzy vybudován z jedlového dřeva smýceného mezi lety 1323 až 1325. Toto datum řadí objekt do období ještě před výstavbou hradu. V zásypu stavby upoutala pozornost koncentrace železářských lup, nepodařilo se ale zjistit, zda byly v objektu uloženy záměrně nebo se zde dostaly později po závalu stropu.⁶

V rámci plánované rekonstrukce Müllerova domu a vybudování přiléhající přístavby v roce byl v roce 2013 proveden pracovníky Slezského zemského muzea (dále SZM) a Národního památkového ústavu (dále NPÚ) archeologický výzkum formou sondáže v místě budoucí přístavby (sondy S1 – S4), při kterém byly zachyceny pozůstatky hlavní a parkánové hradby.⁷ Výsledkem bylo zjištění, že hlavní hradba nebyla založená do podloží, ale narušila starší vrcholně středověké sídlištní vrstvy, které jsou spojeny se vznikem města. Oproti poznatkům v jižní a jihovýchodní části pásu městského opevnění nebyla parkánová hradba založena do vnitřní stěny původního hradebního příkopu. Se stavbou bastionu a s využitím objektu jako sýpky pak souviselo prolomení fortny v parkánové zdi v 17. století.⁸ Před plánovanou rekonstrukcí byl také proveden stavebně historický průzkum (dále SHP),⁹ během kterého byl mj. zdokumentován současný stav budovy a předloženy náměty k další péči a směru bádání. Mimo SHP byly v průběhu rekonstrukce Müllerova domu zajištěny další podrobnější výzkumy, a to restaurátorský průzkum barevných vrstev a omítek¹⁰ a průzkum krovu.¹¹ Výsledky archeologického výzkumu a SHP, popsané výše, byly prezentovány v publikacích *Opavské hradby*¹² a *S knížaty u stolu*.¹³

3 Pavel KOUŘIL – Dalibor PRIX – Martin WIHODA, *Hrady českého Slezska*, Brno 2000, s. 289.

4 Jiří JUCHELKA, *Výzkum v prostoru ulic Komenského, Praskova a Sněmovní. Příspěvek k problematice Opavského hradu*, Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2005–2006, s. 181–191. Materiál je dnes uložen v archeologické sbírce SZM, př. č. 2014/42.

5 J. JUCHELKA, *Výzkum*, s. 189.

6 Tamtéž, s. 187, 189.

7 František KOLÁŘ – Pavla SKALICKÁ, *Opava (k. ú. Opava, okr. Opava)*, PV 55–2, Brno 2014, s. 249–251. Přírustkové číslo 2013/2 a 01/002/2015 v archeologické sbírce SZM.

8 Tamtéž, s. 249–251.

9 Dana KOUŘILOVÁ a kol., *Stavebně historický průzkum tzv. Müllerův dům v Opavě, Komenského 8*, Opava 2013, uloženo v archivu SZM.

10 Tomáš SKALÍK, *Restaurátorský průzkum barevných vrstev a omítek, dokumentace restaurátorského průzkumu*, 4. 2. 2015, Opava 2016, uloženo v archivu SZM.

11 *Diagnostika dřevěných prvků historického krovu tzv. Müllerova domu v Opavě, odborný posudek*. Posudek vypracovala Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, nedatováno, uloženo v archivu SZM.

12 František KOLÁŘ (ed.), *Opavské hradby*, Opava – Ostrava 2013, zejména s. 46–49, 59–60, 96 a 99.

13 Zejména kapitola viz František KOLÁŘ – Miroslava CEJPOVÁ – Petra KANIOVÁ – Dalibor PRIX – Romana ROSOVÁ, *Hradní kuchyně na dvorech opavských a ratibořských Přemyslovců*, in: I. Korbelářová – M. Zezula

Operativní dokumentace ani výsledky operativního výzkumu nebyly autorce příspěvku zpřístupněny.

Ve sbírkovém fondu archeologického oddělení SZM je uloženo několik náhodných nálezů, které byly do muzea předány převážně v padesátých až osmdesátých letech 20. století, výjimečně dříve. V roce 1924 byly kopány přírůdky pro vodovod k výstavní budově muzea při jejím bočním vchodu z Komenského ulice 10 a při té příležitosti byla ve výkopu nalezena kamenná dělová koule z bílého kamene,¹⁴ která sloužila jako munice do velkých obléhacích děl typu bombardy nebo moždíře.¹⁵ Při kopání plynovodu do muzejní výstavní budovy v padesátých letech 20. století vybírala Vlasta Šikulová, tehdejší vedoucí pracovnice archeologického pracoviště opavského muzea, několik zlomků středověkých střepech a kachlí v parku u muzea.¹⁶ V roce 1954 předali dělníci do sbírky část hlavně děla odlitého z bronzu, kterou objevili při kopání kanalizace u gymnázia na Komenského ulici, v prostoru uprostřed dvoru mezi školou a tělocvičnou.¹⁷ Jedná se o zlomek středně těžkého děla, které bylo pravděpodobně v majetku městské zbrojnice¹⁸ nebo opavského zámku. V roce 1961 byla darována do muzea středověká nádoba nálevkovitého tvaru zdobená šrafováním, kterou našli dělníci při hloubení sklepa nedaleké jedenáctiletky (Komenského 13, dnes budova Slezského gymnázia).¹⁹ Žáci devítiletky (Komenského 5, dnes budova Mendelova gymnázia) předali v roce 1965 soubor středověkých střepech a jednoho zvířecího zubu nalezené na nedaleké Praskově ulici.²⁰ V roce 1974 probíhala úprava vozovky na Komenského ulici a zde získal pro muzeum ing. arch. Leopold Plavec dvě kamenné dělové koule, jedna byla vyrobená ze slepence a druhá z tufitu.²¹ Jedná se o munici do velkých dobývacích děl.²² Při stavbě tělocvičny Střední průmyslové školy na Praskově ulici byla z výkopu pro základy v roce 1974 vybírána kolekce novověkých kachlí, střepech a železných kroužků.²³ V srpnu téhož roku provedlo archeologické oddělení SZM v tomto prostoru výzkum.²⁴ O rok později byl předán muzeu stříbrný závěsek sestavený z kříže a mučících nástrojů, který byl získán z výkopu v roce 1974.²⁵ V roce 1975 byl ředitelstvem Střední průmyslové školy dodatečně předán soubor archeologických nálezů z tohoto staveniště.²⁶

(edd.), S knížaty u stolu, Ostrava – Ratibor 2018, 159–188.

14 Inv. č. M 793, 1 ks.

15 Marek KIECOŇ – František KOLÁŘ – Michal ZEŽULA – Petr ŽÁKOVSKÝ, *Kapitola 8. Katalog*, in: F. Kolář (ed.), *Opavské hradby*, s. 224.

16 Př. č. 1954/344, 22 ks.

17 Př. č. 1954/430, inv. č. M 215, 1 ks.

18 M. KIECOŇ – F. KOLÁŘ – M. ZEŽULA – P. ŽÁKOVSKÝ, *Kapitola 8. Katalog*, s. 239.

19 Př. č. 1961/17, 1 ks.

20 Př. č. 1965/248, 18 ks.

21 Př. č. 1974/15, 2 ks. Ing. arch. Leopold Plavec byl pracovníkem krajského střediska památkové péče v Ostravě, díky svému osobnímu nasazení se zasloužil o záchranu mnoha památek, v Opavě například o zachování a obnovu dominikánského kláštera s kostelem sv. Václava. Byl také manžel PhDr. Vlasty Šikulové, vedoucí pracovnice archeologického pracoviště SZM.

22 M. KIECOŇ – F. KOLÁŘ – M. ZEŽULA – P. ŽÁKOVSKÝ, *Kapitola 8. Katalog*, s. 241–242.

23 Př. č. 1974/12, 193 ks.

24 Př. č. 1974/13, 587 ks. Jedná se o střepy tuhových zásobnic, střepy hliněných nádob nepolovaných i polovaných, střepy hrnců a kameniny – středověké i novověké, střepy kachlí, struska, podkovy, střepy skla. Bohužel výzkum je uložen bez patřičné dokumentace a není možno zjistit žádné přesné prostorové souvislosti.

25 Př. č. 975/5, 1 ks. Dle záznamu v přírůstkové knize předal Ing. arch. L. Plavcovi předmět Jiří Tobík, žák SPŠS Opava, v červenci 1975.

26 Př. č. 1975/6, 93 ks. Střepy středověké i novověké keramiky, kostěná destička, zvířecí kosti.

Za zmínku stojí také torzo meče nalezené v hlíně vyházené z výkopu na rohu Praskovy a Úzké ulice u budovy dnešního Katastrálního úřadu.²⁷ Z železného meče se zachovalo torzo řapu s nezdobenou hlavicí hříbovitého tvaru. Předmět je rámcově datován do rozmezí let 1520 až 1540.²⁸ V lednu roku 1982 zachránila V. Šikulová z výkopu pro elektrický kabel podél zdi muzea na ulici Komenského 10, mezi kamennými vázami a chodníkem, zlomek zeleně polévaného římsovitěho kachle s nápisem.²⁹ S tímto nálezem souvisí také materiál předaný M. Vihodou v roce 1982, vrcholně středověké střepy a zlomek kachle navazující na předchozí fragment polévaného římsovitěho kachle, také nalezený v ulici Komenského 10.³⁰ Z Městského muzea byly předány bez bližších souvislostí dva nálezy údajně z Praskovy ulice, a to láhev a poklička.³¹

Posledním archeologickým počinem, vyjma záchranného výzkumu, o kterém pojednává tato práce, byl záchranný výzkum v parku v blízkosti Historické výstavní budovy SZM v roce 2016. V díce opavské pobočky ARÚB zde byly zkoumány výkopy pro vedení plynu. V jednotlivých sondách v místech bývalé lichtenštejnské zámecké zahrady se podařilo zachytit souvrství tvořené navážkovým materiálem, který zde byl deponován při demolici objektu zámku v letech 1891/1892.³²

Až nyní při celkové rekonstrukci objektu a přilehlé zahrady v roce 2015 až 2019 bylo možné poprvé komplexně zkoumat prostor opavského hradu a jeho hospodářského předhradí. Pomocí výzkumu bylo třeba ověřit vstupní předpoklady získané z písemných a ikonografických pramenů (např. průběh hradeb, průběh příkopu oddělujícího předhradí od města aj.) a položit si okruh otázek, na které měl výzkum poskytnout odpovědi. Otázky se dotýkaly zejména informací o tzv. předlokačním osídlení, o významu místa při formování institucionálního města (blízkost brodu a přilehlého tržiště s překladištěm olova)³³, jak vypadal prostor před výstavbou hradu, jakou funkci plnil příkop oddělující město od hradu/zámku s jeho zázemím (zda obrannou, na odvádění odpadní vody, zda byl od počátku suchý či zavodněný) nebo jestli se dají některé nalezené artefakty přiřadit přímo ke konkrétní osobě, případně k jejímu sociálnímu statusu. Získaný materiál byl také porovnán s inventářem zámku z r. 1544 ve snaze o identifikaci konkrétního vybavení kuchyně, případně zámku.³⁴ Výzkum měl také ověřit informaci, že předhradí bylo tvořeno dřevěnými stavbami a kamennou kuchyní a shořelo za třicetileté války. Dále zde byly dotazy ohledně hmotné kultury, zejména keramiky a otázky její proveni-

27 Př. č. 1976/2, spolu s bělavým střípkem z 13. století předal ing. arch. L. Plavec.

28 M. KIECOŇ – F. KOLÁŘ – M. ZEŽULA – P. ŽÁKOVSKÝ, *Kapitola 8. Katalog*, s. 221.

29 Př. č. 1982/1, 1 ks, doklad o nabytí č. 2821 (zpráva uložena v archivu archeologického pracoviště SZM), publikováno Hana MIKETOVÁ – Karel MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*, Opava 2012, s. 32–33.

30 Př. č. 1982/2, 12 ks.

31 Př. č. 1974/1, inv. č. M 931, láhev s válcovitým profilovaným okrajem, nahoře šikmo dovnitř seříznutým, pod hrdlem výrazný žlábek, pod ním pravidelná vlnice a husté nepravidelné rýhování, nad dnem nezřetelné otisky prstů, lna dně uprostřed otisky velmi hrubé posypky a obvodová stopa po spojení dna se stěnou, uvnitř stopy po obtáčení, na povrchu engoba, 13. stol., M 932, Poklička miskovitá s odsazenou horní částí, do středu mírně prohloubená, velmi hrubě modelovaná, na celém povrchu drobné přílepy a stopy po uhlazování mokrou rukou včetně otisků prstů. Doklad o nabytí č. arch. 2509 („Zubau zur Josefsschule 1895“: Revizní zpráva k celému souboru z Městského muzea Opava) je uložen v archivu archeologického pracoviště SZM.

32 Za informaci děkuji PhDr. Jiřimu Juchelkovi, Ph.D., vedoucímu výzkumu.

33 Vlasta ŠIKULOVÁ, *Pokračování záchranných akcí v areálu středověké Opavy (okr. Opava)*, PV1970, Brno 1971, s. 69–74, tab. 51–56, 57/1–4.

34 Petr KOZÁK, *Inventář knížecího zámku v Opavě z roku 1544*, in: Sborník Zemského archivu v Opavě, Opava 2017, s. 182–201.

ence, případně doklady importů. Neméně důležitá byla také otázka výstavby a řešení městské fortifikace v těchto místech a porovnání s jinými opavskými archeologicky zkoumanými úseky, zvláště proto, že se vzhledem k vybudování hradu a jeho vlastního obranného zázemí jedná o velmi exponovaný prostor. Zajímavé bylo také sledovat proměnu prostoru při přestavbě opevnění v 17. století a později jeho přeměny až do demolice v 19. století a s ní spojené úpravy nově vzniklého prostoru ulice Komenského.

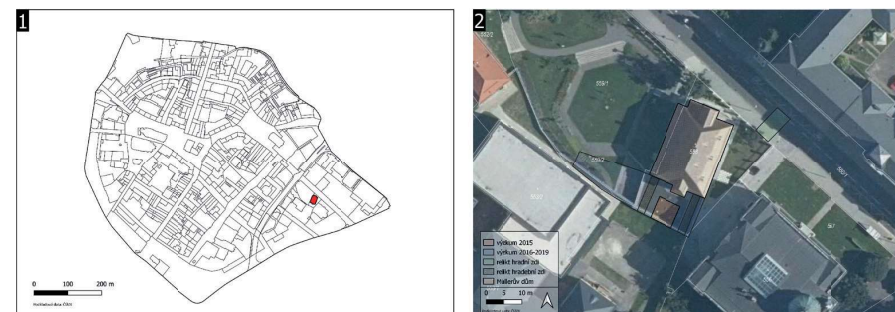
Archeologický výzkum Müllerova domu a zahrady

V rámci rekonstrukce tzv. Müllerova domu v Opavě, který patří do správy SZM, byl v letech 2015 až 2019 realizován záchranný archeologický výzkum této památky s přílehlou zahradou pod vedením autorky tohoto příspěvku. Záchranný výzkum byl vzhledem ke svému rozsahu, kdy byly archeologickými metodami prozkoumány v předstihu všechny plochy dotčené stavbou, rozdělen dle postupu stavebních aj. prací na tři etapy. První proběhla v roce 2015 v místech zahrady u jižního průčelí domu v místech předpokládaného umístění parkánu mezi hlavní a parkánovou hradební zdí městského opevnění. Druhá etapa navazovala na rekonstrukci samotného domu v interiéru a probíhala od konce roku 2015 do roku 2016 v suterénu objektu, spolu s výzkumem záklopových stropů prvního nadzemního podlaží z půdy. Od roku 2016 do 2019 pak probíhala třetí etapa výzkumu v místech plánované podzemní přístavby v zahradě u jižní strany domu, s čímž souviselo také dozorování a případný výzkum při kopání inženýrských sítí, hydroizolace objektu, stavba spojovacího tunelu mezi přístavbou Müllerova domu a Historickou výstavní budovou SZM či plotu okolo zahrady Müllerova domu. Výzkum se dotknul zejména parcely č. 558, kde budova Müllerova domu stojí, a okrajově parcely č. 559/1 a 559/2. Největší část archeologického výzkumu proběhla v roce 2016 a 2017 v místech budoucí přístavby u jižního průčelí budovy, kde proběhla exkavace pomocí čtvercové sítě a bylo zde umístěno 17 sond (včetně jedné v interiéru, ale o této bude pojednáno v jiném příspěvku věnujícím se druhé etapě výzkumu), mezi kterými byly ponechány kontrolní bloky zeminy, které byly po dokumentaci půdorysů a profilů sond rozebrány [obr. 1]. Tato část navazovala na zjištění z roku 2015.³⁵

K historii tzv. Müllerova domu

Objekt Müllerova domu, pojmenovaný po jednom ze svých vlastníků v 19. století, je patrová budova s barokně-klasicistní úpravou a břidlicovou valbovou střechou s rybími oky. Starší původní objekt byl v baroku přebudován a jeho dobový ráz je zachován v hmotě objektu.³⁶ V rámci rekonstrukce v roce 2015–2019 byly odhaleny původní architektonické konstrukce zdív a krovu, stejně jako pozdější úpravy (např. původní klasicistní výmalba zdí s mramorováním a šablonovým dekorem).

Historie domu je provázána s bývalým nedaleko stojícím přemyslovským hradem zbudovaným pravděpodobně v 80. letech 14. století,³⁷ případně v období 1383/85 až 1404,³⁸ který nechal vystavět na svém pozemku vévoda Přemek. Hrad, později přestavěný na zámek, byl zbudován na východní straně městského jádra vně městských hradeb, což souvisí s dřívější domluvou Mikuláše I. s opavskými měšťany, že si on ani jeho potomci nepostaví sídlo uvnitř městského

Obr. 1: Opava-město. Poloha parcely č. 558 na katastrální mapě vyznačena žlutě (dle <http://www.cuzk.cz>), 2 – výřez mapy s vyznačenou plochou archeologického výzkumu (modrá barva), náleží zdiva hradu (zeleně).

Dle www.mapy.cz upravil Mgr. Tomáš Petr, dne 26. 5. 2021.

jádra.³⁹ Samotný hrad měl čtvercový půdorys, byl vybaven dvěma nárožními, vtaženými hranolovitými věžemi, palácem, kaplí a obytnými prostory. Svým architektonickým pojetím se tato stavba řadila mezi hrady uherského typu.⁴⁰ Sídlo bylo od samotného města odděleno příkopem s palisádovým plotem. Na předhradí se nacházelo provozní zázemí hradu, čítající kovárnou, čeledník, stáje, pekárnu, komory, zahrádku a dvě zděné kuchyně.⁴¹ Na východní, jižní a severní straně byl hrad obehnan příkopem vodním.⁴² Podle ikonografických pramenů měly navazovat dvě obvodové zdi Müllerova domu na starší kamenné městské hradby, které byly využity jako stabilní základy domu (viz dále). Tato situace souvisí s rozvržením prostoru, kde je doložena dynamická stavební činnost od vrcholného středověku po současnost.⁴³

Nejstarší vyobrazení objektu Müllerova domu pochází z tzv. dánského plánu z roku 1627, kde je zobrazeno obléhání Opavy. Budova v blízkosti zámku v prostoru dnešního Müllerova domu je situovaná v místech parkánu městského opevnění a zcela určitě je možné ji ztotožnit s dnešní stavbou. Jisté je, že budova měla svého předchůdce, o čemž svědčí jak archeologická zjištění,

35 S. KRÁLOVÁ, *Opava*, s. 305–306.

36 D. KOUŘILOVÁ a kol., *Stavebně historický průzkum*.

37 H. MIKETOVÁ – K. MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*, s. 8; P. KOZÁK, *Inventář*, s. 184.

38 P. KOUŘIL – D. PRÍX – M. WIHODA, *Hrady*, s. 289.

39 Tíž, *Hrady*, s. 284; Martin ČAPSKÝ, *K počátkům opavského hradu*, in: H. Miketová – K. Müller (edd.), *Opavský zámek*, s. 7–9; F. KOLÁŘ, *Proměny opavského městského opevnění*, s. 56; F. KOLÁŘ – M. CEJPOVÁ – P. KANIOVÁ – D. PRÍX – R. ROSOVÁ, *Hradní kuchyně*, s. 130–161.

40 P. KOUŘIL – D. PRÍX – M. WIHODA, *Hrady*, s. 285 – 289; F. KOLÁŘ – M. CEJPOVÁ – P. KANIOVÁ – D. PRÍX – R. ROSOVÁ, *Hradní kuchyně*, s. 169–170.

41 Informace o podobě předhradí a jeho inventáře jsou zmíněny v písemných pramenech, např. zámecký inventář z r. 1544, urbáře z let 1586 a 1604, vše uloženo v Zemském archivu v Opavě (dále ZAO), publikováno např. v H. MIKETOVÁ – K. MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*, s. 30–31, 38–39; P. KOZÁK, *Inventář*, s. 182–201.

42 P. KOUŘIL – D. PRÍX – M. WIHODA, *Hrady*, s. 285. Diskuze k tématu viz F. KOLÁŘ – P. KANIOVÁ – R. ROSOVÁ – M. ZEŽULA, *Opevnění města Opavy (současný stav výzkumu)*, in: Forum Urbes Medii Aevi V. (dále FUMA), *Městské fortifikace ve vrcholném středověkých zeměpanských městech střední Evropy*, Brno 2008, s. 186, pozn. 6 a 7.

43 Podrobně o stavebním vývoji tohoto prostoru včetně historických souvislostí např. Stanislav DRKAL, *Historie opavského zámku*, in: Opava – Sborník k 10. výročí osvobození města, Ostrava 1956, s. 134–164; P. KOUŘIL – D. PRÍX – M. WIHODA, *Hrady*, s. 284–292; Karel MÜLLER – Rudolf ŽÁČEK, *Opava: historie – kultura – lidé*, Praha 2006; M. ČAPSKÝ, *Vévoda Přemek Opavský /1366–1433/: Ve službách posledních Lucemburků*, Opava 2006; H. MIKETOVÁ – K. MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*; F. KOLÁŘ – M. CEJPOVÁ – P. KANIOVÁ – D. PRÍX – R. ROSOVÁ, *Hradní kuchyně*, s. 166–175.

tak písemné záznamy o umístění hradní kuchyně v tomto prostoru. Do vrcholného a pozdního středověku je do tohoto prostoru lokalizován D. Prixem starý hradní mlýn, který stával v parkánu mezi hlavní a parkánovou zdí a byl poháněn vodou z hradního příkopu.⁴⁴ Pokud by teze o hradním mlýnu platila, v roce 1544 by již nestál, neboť ho už neuvádí zámecký inventář pořízený při předání zámku slezským stavům.⁴⁵

Budovu Müllerova domu registrujeme i na o něco mladším plánu okolí zámku z roku 1650, kdy sloužila jako zděná kuchyně, později jako sýpka. Schematicky je objekt zachycen na tzv. Požárním obraze z roku 1689 a na tzv. Schwartzerově plánu Opavy okolo r. 1700. V letech 1722 až 1726 proběhla přestavba objektu na dům správce zámku (purkrabího) s dvojicí barokních štítů z pohledu od ulice, která je zobrazená na tzv. Lundwallově plánu (datován do doby okolo r. 1740). Z této přestavby pochází dochovaná třítraktová dispozice domu, valené klenby se stýkajícími se trojbokými výsečemi v suterénu a otevřený schodišťový vstup do zvýšeného přízemí.

Po požáru roku 1758 vznikla nová valbová střecha, která se dochovala až do rekonstrukce ve 21. století, a to včetně původního krovu a záklopových stopů, a kterou zobrazuje akvarel Floriána Maschka z roku 1885, jenž pravděpodobně pracoval s předlohou z 2. poloviny 18. století.⁴⁶ Tutéž skutečnost zobrazuje i akvarel Franze Biely z roku 1813. Od 30. let 19. století se okolí zámku a blízkého domu začalo měnit v souvislosti s úpravami po zboření hradeb a zasypání hradebních příkopů.⁴⁷

Popis archeologických situací

Z předlokačního a lokačního (tj. doby mezi rokem 1213 a 1220)⁴⁸ období do roku 1250 bylo patrné souvrství s materiálem z 2. poloviny 12. století až 1. poloviny 13. století. Jedná se o nejstarší vrstvy, které byly zachyceny nad povrchem tzv. půdního typu, černé kompaktní vrstvě o mocnosti cca 20 cm ležící na podloží. Do tohoto horizontu patří nález zahloubené odpadní jámy bez vnitřní konstrukce u jižní strany fasády domu (obj. 512, nacházel se v blízkosti parkánové hradby), zahloubený mísovitý objekt v sondě C v prostoru zahrady a také několik kulových a sloupových jam, avšak bez možnosti blíže specifikovat půdorys zaniklé stavby.

Městské hradební zdivo

Při jihozápadní straně Müllerova domu byla zachycena mohutná kamenná zeď navazující kolmo na objekt domu, probíhající v ose J – S. Bylo zjištěno, že zeď má šířku cca 2 m a dochovanou výšku cca 2 m, nadstavenou však novověkou ohradní zídou do výšky cca 3 m. Samotné těleso hradby představuje dvojici líců (vnější a vnitřní) s pečlivě do řádků kladeným lomovým zdivem a litým jádrem spojeným vápennou maltou, které je nejvíce patrné v místě odbourané části hradeb. Líce zdiva byly vyskládány z větších kamenů spojených vápennou maltou a tvořily pravidelné pásy, které byly dorovnávány pásy drobnějších kamenů. V úrovni 0,2 až 0,5 m od původního terénu je patrný po celé délce zdi cca 0,1 m široký stupňovitý odskok tvořící základ zdi. Hornina, ze které byla zeď zbudována, je místní a jedná se o hradeckou

drobu.⁴⁹ Výzkumem v druhé etapě v suterénu Müllerova domu v roce 2015/2016 bylo zjištěno, že toto zdivo tvoří spodní část západní stěny tohoto objektu v celé jeho délce, někdy až do výšky 2 metry od úrovně dnešního povrchu. Hradba tak byla druhotně využita jako základové zdivo Müllerova domu.

Pomocí písemných a ikonografických pramenů a také porovnáním charakteru, rozměrů zdiva s jinými relikty městských hradeb v Opavě bylo zjištěno, že je jedná o dosud zřejmě největší odkrytý celistvý úsek městského hradebního zdiva [obr. 2:2] spojený s výstavbou opevnění před rokem 1250. Tato hradba je patrná na mnoha zobrazeních okolí zámku. Nejstarší pohled na předmětnou lokalitu s hradbou pochází z roku 1627, kdy je na tzv. dánském plánu vyobrazena hradební zeď navazující na zeď dnešního objektu Müllerova domu.⁵⁰ Na plánu zámku a jeho okolí s prostorem Ratibořské brány je patrná městská hradební zeď se schematicky zaznačeným cimbuřím,⁵¹ která navazuje na hmotu budovy sýpky přesně tak, jak byla nalezena při archeologickém výzkumu. Naopak autor tzv. požárního obrazu nevěnoval znázornění sýpky, stojící vedle zámku, příliš pozornosti. Zaznamenal ji jen schematicky jako patrový objekt se sedlovou střechou a trojicí oken na východní straně a s vchodem z průčelí,⁵² avšak bez napojení na hradební zeď. Zjednodušeně a ne příliš přesně je také načrtnuta situace na panoramatickém plánu Opavy od severozápadu z doby okolo roku 1700.⁵³ Na tzv. Lundwallově plánu z doby cca 1740 je zobrazeno zdivo jdoucí kolmo od sýpky z jejího jižního nároží.⁵⁴ V porovnání s parkánovou zdí a velikostí bastionu okolo zámku je však mnohem subtilnější. Jedná se o novověkou nadstavbu zdi v souvislosti s přestavbou sýpky na byt purkrabího v letech 1722 nebo 1726, kdy byla za objektem vyměřena zahrada, kterou ohraničovala právě tato zídka. Toto potvrzuje zjištění učiněné při archeologickém výzkumu, při kterém byla tato zídka, druhotně postavena na koruně hradebního zdiva, odkryta spolu s vrstvami obsahující materiál z 18. a 19. století.

V rámci archeologických výzkumů opavského městského jádra bylo zachyceno celkem sedm segmentů hlavní hradby, a to v prostoru Janáčkových sadů, Smetanových sadů, Křížkovského sadů, Sadů Svobody a Müllerova domu (výzkum 2013). Ve všech případech se jednalo o zeď se šířkou základu 1,9 až 2,4 m (ojediněle 2,8 m), většinou založenou mělce do půdního typu nebo spočívající na povrchu původního terénu bez založení, někdy se objevuje v základu zdi předsunuté odsazení 0,1 m a vždy byla postavena z místní horniny (hradecké droby) technikou podobné litému zdivu. Lícované zdivo bylo vyskládáno z lomového kamene tvořící 0,5 až 0,7 m vysoké pásy, které kopírovaly konfiguraci původního terénu, vyplněno bylo

44 P. KOUŘIL – D. PRIX – M. WIHODA, *Hrady*, s. 289.

45 P. KOZÁK, *Inventář*, s. 182–201.

46 D. KOUŘILOVÁ a kol., *Stavebně historický průzkum*, s. 9.

47 Pavel ŠOPÁK, *Epilog opavského zámku v ohnisku urbanistických a monumentálních snah přelomu 19. a 20. století*, in: H. Míketová – K. Müller (edd.), *Opavský zámek*, s. 16–19.

48 F. KOLÁŘ – P. KANIOVÁ – R. ROSOVÁ – M. ZEŽULA, *Opevnění města Opavy*, s. 174.

49 Za konzultaci děkuji Mgr. Lence Jarošové, Ph.D. ze Slezského zemského muzea.

50 Originál uložen na Uměleckohistorickém pracovišti SZM (dále UHP SZM), inv. č. U 330 F. Anonym, kolorovaná perokresba. Publikováno např. H. MIKETOVÁ – K. MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*; F. KOLÁŘ (ed.), *Opavské hradby*, s. 92.

51 Originál uložen na UHP SZM, inv. č. U 4059 A, perokresba, rozměry 107 x 108 cm doplňující legenda k plánu je uložena ve Státním okresním archivu Opava (dále SOKA Opava), fond Archiv města Opava, kart. 238, inv. č. 1719. Publikováno např. H. MIKETOVÁ – K. MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*; M. ČAPSKÝ, *Opavský hrad*, in: F. Kolář (ed.), *Opavské hradby*, s. 139.

52 R. ROSOVÁ a kol., *Stavebně historický průzkum*, s. 8.

53 Uloženo na UHP SZM, inv. č. U 1826 A. Autor Ferdinand Schwartz, kolorovaná perokresba, rozměry 39 x 32 cm, cca 1700. Publikováno např. F. KOLÁŘ – P. KANIOVÁ – R. ROSOVÁ – M. ZEŽULA, *Opevnění města Opavy*; H. MIKETOVÁ – K. MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*.

54 Originál uložen na fotopracovišti SZM, č. neg. B 1527 (originál nedochován), perokresba. Publikováno např. H. MIKETOVÁ – K. MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*.

vyloženými kameny prolévanými vápennou maltou.⁵⁵ Jediným viditelným pozůstatkem opavské hlavní hradby je nadzemní fragment zdiva s reliktem zdi hradební věže u kostela sv. Janů.⁵⁶

Zdivo, odkryté v místech přístavby v zahradě Müllerova domu, se svým vzhledem a charakterem shoduje s ostatními segmenty hradebního zdiva nalezenými v Opavě (viz výčet a charakteristika výše). Na rozdíl od jiných úseků ale nebylo založeno do podloží, nýbrž protínalo starší souvrství obsahující keramiku tzv. raně středověké výrobní tradice a tzv. přechodného horizontu a nasedalo na tzv. půdní typ. Jedná se o druhý případ tohoto typu založení v Opavě, stejná situace byla objevena v Janáčkových sadech.⁵⁷

Archeologické nálezy z nejstarších vrstev u hradby v místě přístavby Müllerova domu poukazují na vznik hradby před rok 1250, což potvrzují i písemné prameny, např. o polsko-ruském vpádu vojsk do opavské provincie v roce 1253. To znamená, že již tehdy opavské hradby stály a byly funkční. Vybudování fortifikace v této části města můžeme tedy klást před rok 1253.⁵⁸ Blízkost objektů a archeologických vrstev z konce 12. století až 1. poloviny 13. století avizují, že starší zástavba ustoupila nově budované fortifikaci. Slabá, cca 10 cm silná požárová vrstvička patrná v celé ploše výzkumu nad úrovní půdního typu a nejstaršího sídlištního horizontu bohužel nenaznačuje, zda se jednalo o neúmyslný požár či záměrné vyčištění prostoru. Analogická situace byla rozpoznána při výzkumu dominikánského kláštera v Opavě.⁵⁹

Parkánová hradba

Parkánová hradba [obr. 2:4, obr. 3:2], zachycená výzkumem v místě budoucí přístavby při jihovýchodním nároží budovy Müllerova domu, byla přistavěna ve vzdálenosti cca 11 m před hlavní hradbu směrem od města jako předsunutá obranná hradba na přelomu 14. a 15. století. Později, pravděpodobně při barokní přestavbě předchůdce Müllerova domu, byla využita jako základové zdivo východní stěny objektu, kde je ve hmotě stavby dochována až do výšky 1 m. Nejstarší ikonografické vyobrazení parkánové zdi v blízkosti předchůdce dnešního Müllerova domu pochází z kresby tzv. dánského plánu, kde je vyobrazeno obléhání města Opavy Valdštejnovými vojsky v roce 1627.⁶⁰ Parkánová hradba je zde ještě zachycena jako volně stojící zeď (původní rozměry budovy Müllerova domu byly totiž 18 x 8,25 metrů oproti dnešním 20,7 x 14,5 metrů).⁶¹ Okolo roku 1650 vznikl plán okolí Ratibořské brány a opavského zámku dokumentující vzhled tohoto prostoru v polovině 17. století, kde je též schematicky zakreslená za hlavní hradební zdi také parkánová zeď sbíhající se směrem k Müllerovu domu.⁶² Na tzv. Požárním obraze z r. 1689 je sýpka (tj. Müllerův dům) zachycen velmi schematicky

Obr. 2: Pohled na plochu výzkumu. 1-Müllerův dům, 2- hlavní hradba, 3- prostor parkánu, 4-parkánová hradba, 5- klenutá vpusť, 6-dřevěné koryto na dně příkopu, 7-zdivo hradby kuchyně. Pohled z okna HVB.

Foto autorka, upravil Mgr. Tomáš Petr.

a bez vazby na parkánovou zeď.⁶³ lépe je situace ohledně parkánové hradby zobrazená na kolorované perokresbě F. Schwartzera z doby okolo roku 1700, která zobrazuje celkový pohled na město od severozápadu, přičemž autor zvýraznil hradební prstenec červenou barvou.⁶⁴ Na tzv. Lundwallově plánu z doby okolo roku 1740 je parkánová hradba ještě zakreslená samostatně vedle objektu sýpky,⁶⁵ ačkoli již v roce 1722 nebo 1726 byla sýpka přestavěna v barokním stylu na byt purkrabího o půdorysu shodném s dnešní stavbou.⁶⁶ Je však možné, že autor plánu pracoval se starší předlohou a svou pozornost věnoval významnějšímu zámku, protože za Müllerovým domem zakreslil okrasnou zahradu s parkovou úpravou (viditelné rozčlenění prostoru zahrady). Na zjednodušeném plánu opevnění Opavy z konce 18. století je průběh parkánové hradby zaznamenán tak, jak byla zachycena archeologickým výzkumem

55 F. KOLÁŘ, *Opevnění Opavy ve 13. a 14. století*, in: F. Kolář (ed.), *Opavské hradby*, s. 46. Podrobněji o těchto výzkumech viz F. KOLÁŘ – P. KANIOVÁ – R. ROSOVÁ – M. ZEŽULA, *Opevnění města Opavy*, zejména str. 187–200, zde odkazy na relevantní literaturu.

56 F. KOLÁŘ – P. KANIOVÁ – R. ROSOVÁ – M. ZEŽULA, *Opevnění města Opavy*, s. 176 [obr. 3]; P. KANIOVÁ – F. KOLÁŘ, *Co dnes zbylo z opavského opevnění*, in: F. Kolář (ed.), *Opavské hradby*, s. 178–179.

57 F. KOLÁŘ, *Opevnění Opavy*, s. 46.

58 Tamtéž.

59 Ústní sdělení PhDr. Vlasty Šikulové, vedoucí výzkumu dominikánského kláštera a kostela sv. Václava v Opavě.

60 Originál uložen na Uměleckohistorickém pracovišti SZM (dále UHP SZM), inv. č. U 330 F. Anonym, kolorovaná perokresba. Publikováno např. H. MIKETOVÁ – K. MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*; F. KOLÁŘ (ed.), *Opavské hradby*, s. 92.

61 R. ROSOVÁ a kol., *Stavebně historický průzkum*, s. 3.

62 Originál uložen na UHP SZM, inv. č. U 4059 A, perokresba, rozměry 107 x 108 cm doplňující legenda k plánu je uložena ve SOKA Opava, fond Archiv města Opava, kart. 238, inv. č. 1719. Publikováno např. H. MIKETOVÁ – K. MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*; M. ČAPSKÝ, *Opavský hrad*, s. 139.

63 Originál uložen na UHP SZM, inv. č. U1959A. Autor neznámý, olejomalba, 166 x 220 cm. Publikováno např. H. MIKETOVÁ – K. MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*.

64 Uloženo na UHP SZM, inv. č. U 1826 A. Autor Ferdinand Schartzer, kolorovaná perokresba, rozměry 39 x 32 cm, cca 1700. Publikováno např. F. KOLÁŘ – P. KANIOVÁ – R. ROSOVÁ – M. ZEŽULA, *Opevnění města Opavy*; H. MIKETOVÁ – K. MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*.

65 Originál uložen na fotopracovišti SZM, č. neg. B 1527 (originál nedochován), perokresba. Publikováno např. H. MIKETOVÁ – K. MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*.

66 R. ROSOVÁ a kol., *Stavebně historický průzkum*, s. 8–9.

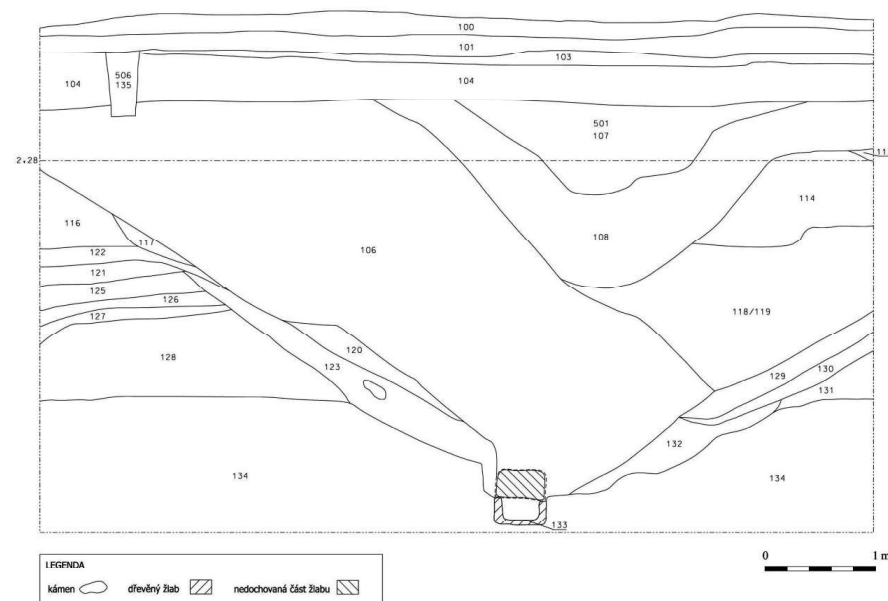
Obr. 3: Pohled na parkánovou zeď s patrným základovým výkopem pro stavbu hradby. 1 – zeď hradní kuchyně, 2 – parkánová hradba, 3 – žlutá vrstva (nad vodorovnou trasírkou vlevo) – původní přemístěné podloží vykopané při kopání základů pro hradbu, přiléhající k hradbě, 4 – šedý pás u hradby je výkop pro výstavbu hradby vyhloubený do černého půdního typu a žlutého podloží, 5 – starší objekt zahloubený do půdního typu a podloží, 6 – černá hlína = půdní typ, 7 – podloží.

Foto autorka, upravil Mgr. Tomáš Petr.

14. století. U vnitřní strany parkánové zdi bylo zjištěno žluté přemístěné podloží (získané výkopem pro založení hradby), které zde bylo přiléhající k tělesu zdi [obr. 3:3]. Nad horní hranici tohoto výkopu pro založení parkánové zdi se již nalézají archeologické vrstvy datovatelné do

v letech 2016 až 2019, tj. jako zdivo tvořící spodní partii východní strany Müllerova domu.⁶⁷ Stejnou situaci zobrazuje také císařský otisk mapy stabilního katastru z roku 1836.⁶⁸

Relikt nalezeného úseku parkánové hradby měl šířku od 1,3 do 1,5 m, dochovaná výška činila až cca 4 m spolu s recentním doplněním líce zdiva v nadzemní části, která plynule pokračuje směrem k jihu a je v dnešním terénu stále patrná. Tento pás parkánové zdi je ve své nadzemní části dochován v sadech U Muzea v délce cca 20 metrů. I přes recentní úpravy jsou zde viditelné původní části zdiva s vyzdžením z naplocho kladených kamenů se spárami doplněnými o valounky a drobnější kaménky a kamenný opěrný pilíř.⁶⁹ Segment zdiva odkrytý při hloubení přístavby byl vystaven stejným způsobem jako výše popsany dochovaný nadzemní úsek. Výzkum přinesl nové informace o tom, že hradba byla zbudována z místního kamene kladeného na maltu a ve spárách byly využity krom kamének a valounků také keramické střepy, zejména z tuhových zásobnic. Parkánová hradba v těchto místech byla založená hlouběji do podloží s patrným výkopovým pásem ve vnitřním prostoru parkánu (archeologické vrstvy zde nepřiléhají těsně ke zdi, ale jsou narušeny tmavším pásem šedé kroupnaté vrstvy) [obr. 3:4]. Tento výkop pro založení zdi narušil archeologické vrstvy datované keramickým materiálem do 2. pol. 12. stol. první třetiny až poloviny 13. století až průběhu

Obr. 4: Profil příkopu s vyznačením archeologických vrstev. K. 100 až 104 – recentní navážky a planýrka, k. 106 až 118/119 – výplň příkopu (novověk), k. 120, 123, 132, 129, 130 – báze příkopu, k. 116 až 131 – vrcholně středověké vrstvy, k. 128 – půdní typ, k. 133 – dřevěný žlab, k. 134 – podloží.

Digitalizovaná terénní dokumentace, digitalizace autorka.

druhé poloviny 14. století nebo k jeho závěru. Tento poznatek je zásadní pro řešení datace výstavby parkánové zdi a zbudování hradní kuchyně. Původní předpoklad ohledně vybudování této hradby na přelomu 14. a 15. století jakožto reakce na vybudování nového kamenného hradu⁷⁰ se zdá nerelevantní, neboť k samotnému hradu, zbudovanému pravděpodobně v polovině 80. let 14. století,⁷¹ již od doby svého vzniku určité náležela kamenná kuchyně zajišťující gastronomický provoz pro obyvatele hradu a jeho zázemí. V rámci archeologického výzkumu byla odkryta kamenná zeď mezi oběma hradbami tvořící základ pro jižní zeď Müllerova domu. Tato příčná zeď byla do prostoru parkánu vložena později a je tedy mladší než obě hradby [obr. 3:1]. Pokud tedy vezmeme v úvahu, že vznik kuchyně můžeme ztotožnit s datem výstavby vévodského hradu, musíme posunout výstavbu parkánové hradby v tomto prostoru před časovou hranici 80. let 14. století.

V rámci provádění venkovní hydroizolace při rekonstrukci objektu Müllerova domu u západní a východní strany fasády byla bohužel zjištěna naprostá absence relevantních archeologických vrstev, které by nám mohly osvětlit stav dochování a vazbu hradebních zdí s okolním terénem v různých časových horizontech. Tyto doklady byly zničeny v průběhu 20. století při opravách

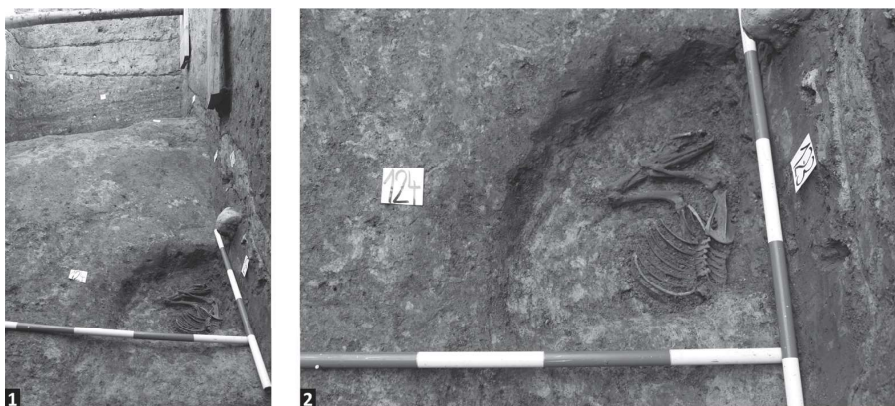
67 Originál uložen na fotopracovišti SZM, bez inv. č. (originál nedochován), perokresba. Publikováno např. H. MIKETOVÁ – K. MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*.

68 Originál uložen v Ústředním archivu zeměměřičství a katastru Praha, kolorovaná litografie, 1836. Publikováno např. H. MIKETOVÁ – K. MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*.

69 F. KOLÁŘ – P. KANIOVÁ – R. ROSOVÁ – M. ZEŽULA, *Opevnění města Opavy*, s. 176 [obr. 2]; F. KOLÁŘ – P. KANIOVÁ, *Co dnes zbylo*, s. 179.

70 F. KOLÁŘ (ed.), *Opavské hradby*, s. 56.

71 P. KOZÁK, *Inventář*, s. 184.

Obr. 5. Archeologický výzkum. 1 – Nálezová situace kostry psa v příkopu, 2 – detail.
Foto autorka, upravil Mgr. Tomáš Petr.

zavhlávajícího zdiva fasády.⁷² Důležitou otázkou bylo, kam až vedou obě výše popsané hradby svým průběhem ve hmotě západní a východní stěny objektu vně domu na severní straně směrem do ulice Komenského. Na jižní straně objektu je patrné jejich pokračování směrem k severu – v rámci archeologického výzkumu v interiéru domu v suterénu byly zachyceny v celé délce podélných zdí, jako využitý základ pro hmotu domu, což reflektují svým zobrazením také ikonografické prameny. Například na otisku skici stabilního katastru z roku 1836⁷³ je patrný původní pás hradeb u východního okraje městského centra, ač v té době již zasypaný a s parkovou úpravou. Dle tohoto zobrazení u Müllerova domu hradby končí. Archeologický výzkum ale prokázal pokračování starší hradby i vně objektu domu severním směrem k ulici Komenského. Zde byla zachycena část ubourané hlavní hradby, pravděpodobně destruované při stavebních pracích spojených s budováním hradu a jeho zázemí. Na ni kolmo navazovala příčná hradba, která původně vedla skrze parkán k západnímu hradnímu nároží. Tato příčná hradba je dochovaná v severní stěně Müllerova domu. V novověkém zásypu u hlavní hradby v místech napojení na příčnou hradbu se nacházelo kamenné mlýnské kolo. Situace ohledně pokračování parkánové zdi vně Müllerova domu směrem ke Komenského ulici se nepodařilo zjistit, protože stavební zásahy v rámci rekonstrukce objektu zde byly minimální.

Příkop

Na konci 14. a v průběhu 15. století se objevuje zejména v prostoru parkánu (u vnějšího lince jižní obvodové zdi Müllerova domu) souvrství dokládající nárůst odpadu v tomto místě, které tvořilo zázemí hradní kuchyně.⁷⁴ V 80. letech 14. století nebo nejpozději na přelomu 14. a 15. století, v souvislosti s výstavbou hradu a jeho zázemím, můžeme také počítat

se stavbou příkopu [obr. 4], který obepínal předhradí spolu s valem opatřeným palisádou a odděloval ho tak od města.⁷⁵ Tento příkop se podařilo zaznamenat v místě přistavby u jižního průčelí Müllerova domu a směrem do zahrady v blízkosti tělocvičny Střední průmyslové a uměleckoprávní školy. Šíře příkopu byla okolo 10 m (na jižní straně byl narušen mladším zdívem) a jeho hloubka téměř 3,5 m od původního povrchu, a přibližně 4 m od dnešního povrchu. Příkop byl vyhlouben do vrcholně středověkých archeologických vrstev a nejstarší vrstvy na stěnách příkopu obsahují ještě také materiál z tohoto období.⁷⁶ Příkop s palisádovým ohrazením je patrný na plánu zámku a okolí z poloviny 17. století⁷⁷ nebo na panoramatickém plánu Opavy z doby okolo roku 1700⁷⁸, na tzv. Lundwallově plánu⁷⁹ či schematickém plánu opevnění z konce 18. století.⁸⁰

Za zmínku stojí objev kostry psa bez hlavy v příkopu [obr. 5:1,2]. Podle zooarcheologické analýzy se jednalo o mladého psa pohlaví feny malého vzrůstu blíže neurčitelné rasy, jejíž hlava byla záměrně oddělena. Zda se tak stalo za života zvířete nebo po jeho smrti se nedalo zjistit.⁸¹ Podle uložení kostry v anatomické poloze na boku v pravidelně vyhloubeném objektu ve středověké vrstvě (k. 123) na stěně příkopu pod jílovitou vrstvou se zdá, že zde bylo spíše zvíře uloženo záměrně, než že by se jednalo o uhynulé zvíře deponované v odpadní vrstvě. Pro hypotézu o pravděpodobné stavební oběti svědčí čtyři skutečnosti splňující kritéria dle T. Capelleho⁸², a to zejména souvislost se stavbou objektu (v tomto případě zahloubená jamka pravidelného půdorysu pro uložení zvířete), analogie na jiných lokalitách (vylovení náhodností, zde profánní stavba fortifikace), stratigrafickou oporu při datování nálezů (zde dobře zachované archeologické souvrství obsahující keramický materiál) a zvláštní zacházení (anatomické uložení v oválné jámě, oddělená hlava). Přežívání původně pohanského zvyku ohledně stavebních obětí přetrvával až hluboko do novověku, na vesnicích až do 19. století. Doklady vrcholně středověkých obětí jsou známy v celém evropském prostoru.⁸³ Obětiny v podobě psů byly u nás rozšířeny zejména v době římské, později pak v hradištním období a středověku.⁸⁴

75 P. KOUŘIL – D. PRÍX – M. WIHODA, *Hrady*, s. 285; příkop je zobrazen na *Panoramatickém pohledu na zámek*, perokresba, okolo r. 1650, UHP SZM, inv. č. U 4059A, *Celkovém pohledu na město z ptačí perspektivy od severozápadu*, kolorovaná perokresba F. Schwartzera, okolo r. 1700, UHP SZM, inv. č. U 1826 A; tzv. *Lundwallově plánu*, kresba z druhé poloviny 18. století, UHP SZM, inv. č. 1011 A.

76 S. KRÁLOVÁ, *Opava*, PV 57–2, s. 305–306.

77 Anonym, perokresba, 107 x 108 cm, cca 1650, UHP SZM, inv. č. U 4059 A. Publikováno např. H. MIKETOVÁ – K. MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*.

78 Ferdinand Schwartzter, kolorovaná perokresba, 39 x 32 cm, cca 1700. UHP SZM, inv. č. 1826 A. Publikováno např. H. MIKETOVÁ – K. MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*.

79 Anonym, perokresba, cca 1740, originál nedochován, fotopracoviště SZM, č. neg. B 1527. Publikováno např. H. MIKETOVÁ – K. MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*.

80 Anonym, perokresba, nedochováno, cca 1790, fotopracoviště SZM. Publikováno např. H. MIKETOVÁ – K. MÜLLER (edd.), *Opavský zámek*.

81 Za určení děkuji RNDr. Miriam Nývltové Fišákové, CSc., originál zprávy o zooarcheologické analýze je uložen na archeologickém oddělení SZM, informace o výsledcích analýzy viz dále.

82 Pavel VÁŘEKA, *Stavební obětiny z české a moravské středověké vesnice v archeologických pramenech*, Český lid 78, 1991, s. 117.

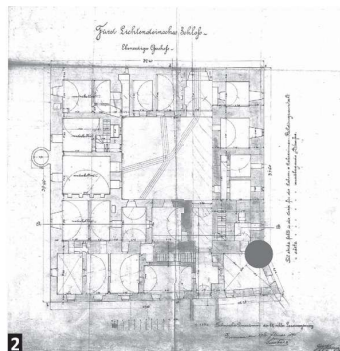
83 Více k tématu např. Viktorie DANČOVÁ, *Středověké stavební obětiny ve světle archeologie*, bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav pro archeologii, Praha 2016; Hana BURDYCHOVÁ, *Stavební oběti od neolitu po středověk*, Brno 1996, nepublikovaný rukopis seminární práce, uloženo na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity Brno. Zde odkazy na relevantní literaturu.

84 Gabriela DRESLEROVÁ, *Zvířecí kosti a kostry z raně středověkého sídliště v Brně-Medlánkách*, Přehled výzkumů 61/2, 2020, s. 49.

72 D. KOUŘILOVÁ a kol., *Stavebně historický průzkum*, s. 47–48.

73 Uloženo v ZAO, kart. 51, inv. č. 237, sl. 233.

74 Informace o archeologických nálezech viz dále; vyhodnocení zooarcheologického materiálu vypracovala Miriam NÝVLTOVÁ FIŠÁKOVÁ, *Zpráva o analýze zvířecího osteologického materiálu z Opavy – Muzeum – Müllerův dům*, 2016, uloženo v archivu archeologického pracoviště SZM; TÁŽ., *Zpráva o analýze zvířecího osteologického materiálu z Opavy – Müllerův dům*, 2018, uloženo v archivu archeologického oddělení SZM.

Obr. 6: *Opava, Komenského ulice. 1 – Pohled na kamenné zdivo hradu (starší vlevo) s kolmo navazujícím mladším zdivem (vpravo), 2 – půdorysný plán zámku s vyznačeným místem nálezu.*

Foto autorka, upravil Mgr. Tomáš Petr.

Je pravděpodobné, že příkop obepínající předhradí byl alespoň ze začátku pravidelně čištěn, protože středověké vrstvy se dochovaly v úzkých pásích (např. k. 117, 120 aj.) a vrstva 106 znamená již mladší raně novověkou keramiku, která se zde mohla dostat po roce 1456, kdy hrad ztratil svou sídelní funkci. Na plánu zámku a jeho okolí z poloviny 17. století⁸⁵ vidíme příkop naplněný vodou s plujícími kachnami na hladině, ale archeologická zjištění ukazují, že se původně jednalo o suchý příkop, který byl vybavený dřevěným korytem. To bylo, minimálně v místech, kudy procházelo hlavní hradbou, opatřeno dřevěným víkem (poklopem), které se ale nedochovalo a o jeho existenci víme z otisku negativu po zetlelém dřevě [obr. 4]. Pokus o dendroarcheologickou analýzu byl neúspěšný, dřevo žlabu bylo natolik podmaččené a znehodnocené, že nebylo možné odebrat vzorky.⁸⁶ Je pravděpodobné, že původně suchý příkop byl příležitostně plněn dešťovou vodou v období srážek, případně na něj navazoval systém městských odvodňovacích koryt, a zachycená voda byla odváděna přes parkán dolů směrem k mlýnskému náhonu a k řece Opavě. Podobná situace se nacházela nedaleko v prostoru Dolního náměstí, kde byla zjištěna soustava odvodňovacích koryt svádějící vodu směrem k Ratibořské bráně.⁸⁷ S tělesem příkopu přímo souvisí úprava hlavní hradební zdi v místech, kudy příkop procházel. V 16. století byla do hradby vybudována propust' [obr. 2:5] segmentově v cihle zaklenutá do oblouku. S tímto druhotným průrazem zřejmě souvisí poškození hradby viditelné na obou stranách této fortifikace. Je zde také patrná míra přeskládání, vznik kavern, někdy druhotně vyspravenými pálenými cihlami, kladení kamenů nedodržíje důsledné řádkování a zdivo není pojeno na kvalitní vápennou maltu, případně je poškozeno nevratně bez oprav.

Hrad

V roce 2016 při rekonstrukci inženýrských sítí byl v prostoru ulice Komenského (v místech pěšího chodníku a asfaltové silnice mezi Müllerovým domem a budovou Mendelova gym-

názia) odhalen cca 10 m dlouhý a přibližně 2 metry vysoký úsek zdiva z lomového kamene kladeného na vápennou maltu, na který kolmo navazoval fragment kamenného zdiva mladšího stáří, zřejmě renesanční přístavba. Byl identifikován jako pozůstatek přemyslovského hradu [obr. 6:1] a jednalo se tak o vůbec první archeologický odkryv spojený se zbořeným hradem/zámkem. Nepotvrdily se tak starší informace o tom, že na místě zámku sanovaného v letech 1891/1892 stojí z větší části Historická výstavní budova Slezského zemského muzea a nebude jej možné do budoucna zkoumat,⁸⁸ naopak námi objevený úsek zdiva naznačuje, že by se právě těmto místům měla věnovat v budoucnu maximální pozornost.

Od 16. století, kdy byl již jistě příkop naplněn vodou, až do vrcholného novověku zaznamenáváme nálezy, které se zde dostaly jako odpad [obr. 4]. Charakterizuje ho nejen nepotřebný materiál z provozu předhradí, ale také odpad z přístavby Müllerova domu a z hradu, kdy se zde dostal například tuftový fragment ostění nebo ucelený soubor pozdně gotických kachlů, jejichž vznik je datován výzdobou na jednom exepláři – čelní vyhřívací stěna je opatřena erbem Vladislava Jagellonského.⁸⁹ Ten vládl v letech 1471 až 1516, vznik těchto kachlů je tedy možno vřadit do tohoto období. Soubor se dostal jako stavební odpad do těchto míst po roce 1490, pravděpodobně při adaptaci hradu na zámek spolu s přestavbou opevnění v letech 1607 až 1634, ale je možné, že se tak stalo už za Matyáše Korvína a postupu jeho vojsk. Tyto luxusní exempláře kachlů byly jistě součástí kachlových kamen na zámku, vazbu na budovu Müllerova domu nepředpokládáme, neboť zde v tuto dobu byla sýpka. Do renesance datujeme také cihlovou propust' (viz výše) a doklady oprav hradební zdi pomocí pálených cihel.

Do 17. století můžeme klást zánik předhradí, který bývá spojován buď s demolicí, nebo s vypálením prostoru za třicetileté války. Stát se tak mělo mezi lety 1604 až 1634.⁹⁰ Tuto skutečnost reflektuje horizont vrstev obsahující materiál z této doby. Tyto navážkové vrstvy mohou ale souviset i s přestavbou opevnění v tomto úseku v roce 1683. Z 18. století byly zachyceny archeologické vrstvy v souvislosti s adaptací sýpky na dům purkrabího v letech 1722 až 1726. Je pravděpodobné, že barokní přestavba Müllerova domu proběhla až po roce 1725, neboť v tomto roce byly realizovány drobné stavební úpravy zámku a ve hmotě objektu Müllerova domu jsou zakomponovány některé prvky pocházející zcela jistě ze zámku – např. kamenné gotické profilované ostění, pocházející pravděpodobně z hodovní síně na hradě, druhotně využité jako základ pro klenební pás (zjištěno při druhé etapě výzkumu v interiéru objektu). V rámci archeologického výzkumu zahrady byly objeveny v novověkých navážkách nálezy břidlicové krytiny, která byla stržena pravděpodobně po požáru objektu v roce 1758 (vrstva k. 188). Okolo roku 1800 byl upraven pevnostní val kolem zámku. Od 1. poloviny 19. století pak sledujeme archeologické vrstvy vzniklé v rámci demolice opevnění, kdy v těchto místech vznikla okrasná zahrada, a také suťovitě navážky po demolici zámku v roce 1892/1893 a s tím spojené úpravy terénu.

Artefakty z výzkumu u Müllerova domu

Soubor několika stovek tisíc kusů nálezů z výzkumu Müllerova domu byl po vyjmutí ze země laboratorně očištěn, případně konzervován, zaevidován a je uložen ve Slezském zemském muzeu v Opavě. Tento proces stále probíhá, ale můžeme už nyní říct, že se jedná o reprezentativní vzorek dokladů hmotné kultury spadající do období od počátku vrcholného středověku

⁸⁵ Uloženo na umělecko-historickém pracovišti SZM, inv. č. U 4059 A.

⁸⁶ Za vyhodnocení situace a snahu o odebrání vzorků přímo v terénu děkuji Ing. Tomáši Kynclovi z DendroLab Brno.

⁸⁷ M. ZEŽULA – M. KIECOŇ – F. KOLÁŘ, *Archeologické doklady k vývoji půdorysu, uliční sítě a parcelace středověké Opavy*, in: FUMA IV., Brno 2007, s. 123 [obr. 5, 6].

⁸⁸ P. KOUŘIL – D. PRÍX – M. WIHODA, *Hrady*, s. 285.

⁸⁹ Za konzultaci srdečně děkuji PhDr. Karlu Müllerovi ze Zemského archivu v Opavě.

⁹⁰ S. DRKAL, *Historie*, s. 152 a zejména s. 157.

až po novověk. Předměty jsou rozdělovány podle materiálu a vyhodnoceny standardní metodou pomocí deskripce formálních vlastností a chronologicko-typologického rozboru.

Největším podílem je zastoupena keramika, a to zejména kuchyňská a stolní. V nálezech vrcholného a pozdního středověku a také novověku tvořila soubor nálezů pravděpodobně místní produkce, jen maximálně u 5% nálezů lze uvažovat o importech. Ve všech sledovaných obdobích převažovalo běžné spotřební zboží, poměrně výjimečně se objevovaly luxusnější výrobky, které mohly mít souvislost s vyšší sociální vrstvou obyvatel.

V této práci není představena detailní analýza keramického materiálu z důvodu pokračujícího postupného zpracovávání, ale již nyní je patrné, že kopíruje vývoj opavské středověké a novověké keramiky známý z celého prostoru historického jádra města.⁹¹ Níže jsou pouze popsána nová zjištění nebo upřesnění zasazená do celkově známého rámce.

Středověké archeologické nálezy (stručný nástin)

Keramika konce 12. století až 2. poloviny 13. století

Otázku datování opavského předlokačního horizontu pomocí keramických nálezů a následně interpretace nastínila už V. Šikulová, která upozornila na úskalí při rozlišování předlokačního a lokačního období na základě nejstarší opavské keramiky, tj. keramiky tzv. raně středověké výrobní tradice. Poukazuje na úzký časový interval a návaznost předlokačního osídlení s obdobím založení města.⁹² Snaha o řešení této otázky pomocí keramického rozboru staršího náleзовého fondu spolu s novými výzkumy spojených s využitím dendrochronologie ukazuje na vznik keramického zboží raně středověké výrobní tradice v intervalu od konce 12. století s přesahem do prvních desetiletí století následujícího, její konec (způsobený nástupem vrcholně středověké produkce) je pak kladen k době okolo poloviny 13. století.⁹³ Keramika raně středověké výrobní tradice byla v rámci výzkumu Müllerova domu a jeho okolí zachycena v nejspodnějších vrstvách přiléhající na půdní typ.

Petroarcheologický rozbor tohoto materiálu poukázal na výrobu keramiky většinou redukčním způsobem při teplotách okolo 700°C, keramická hmota byla tvořena z místních surovin a často obsahuje i zuhelnatělou biomasu.⁹⁴

Keramika 2. poloviny 13. století až 14. století

Keramické nálezy z námi sledovaného prostoru z doby po druhé polovině 13. století dokládají již vliv tzv. kolonizační keramiky a rozvoj místní vrcholně středověké produkce. Na materiálu je patrné doznívání hradištních tradic a převaha keramiky ze světlé hlíny s redukčním výpalem s šedavým nebo světle hnědým povrchem. Tvarově v souboru od poloviny 13. století převažují bezúche hrnce vejčitého tvaru s lomem na rozhraní hrdla a výdutě v horní třetině nádoby střední a menší velikosti většinou s jednoduše profilovanými okraji šikmo seříznutými okraji. Od závěru 13. století můžeme počítat s římsovými okraji. Výzdoba nádob bývá umístěna

na rozhraní okraje a výdutě (jednoduchá nebo vícenásobná rytá rýha, kapkové vrypy, ojediněle vlnice), na konci 13. století se objevuje rytá šroubovice. Na dnech nádob se někdy vyskytovala značka. Větší nádoby zastupují zásobnice a zásobnicové hrnce. Vzácně se objevily zlomky pokliček a malých glazovaných tenkostěnných lahvíček. Fragmenty tzv. bílého a červeně malovaného zboží se v námi sledovaném souboru nacházely v druhotných novověkých zásypech přemístěných vrstev, jejich původní lokaci tedy neznáme, vypovídací hodnota je v tomto případě minimální.

U dvou analyzovaných vzorků bylo prokázáno [obr. 7:1 a 2], že jsou materiálově i chemicky (glazury) shodné s materiálem džbánů, který byl objeven ve středověkých vrstvách v Brně.⁹⁵ Ve sbírce SZM je ještě jeden exemplář džbánu (př. č. 1971/28) z Opavy-dominikánského kláštera, jenž se brněnské nádobě nápadně podobá – při možnosti budoucího využití neinvazivní analýzy je zde velká pravděpodobnost, že se prokáže stejné složení jako těchto popsaných tří vzorků a bude možné říct, že tyto nádoby pocházely z jedné hrnčířské dílny.

V Opavě na tuto „novou“ keramiku upozornila V. Šikulová při výzkumu dominikánského kláštera. Poukázala i na nejstarší keramiku tohoto horizontu s bělavě šedým zbarvením jak na lomech, tak na povrchu střepů. Také se zmiňuje o nejstarší glazované keramice, zlomku miniaturní tenkostěnné glazované lahvíčky a červeně malované keramice.⁹⁶

Keramika 14. až 15. století

Toto období v opavské keramice charakterizuje od přelomu 13. a 14. století vzestup redukčně páleného zboží a ústup grafitových nádob. V průběhu 14. století lze pozorovat na redukční keramice zvyšování kvality výrobků, které dosahují tenkostěnného vzhledu, který byl vytvářen na rychle rotujícím kruhu až od 15. století. Do té doby jsou patrné na dnech stopy podsýpky použité při výrobě nádob na pomalu rotujícím kruhu. Ve 14. století byl nejčastějším keramickým tvarem stále menší a střední hrnec, začínají se více objevovat džbány. Objevuje se okružní nebo vodorovně vytažené okraje. Výzdoba byla ve formě šroubovice a začínají se objevovat jednoduchá radélka. Od konce 14. a nástupu 15. století je tvarová variabilita hrnců zvyšuje, objevuje se také ucho a ovalené okraje. Od 15. století jsou patrné ovalené okraje a výzdoba na výdutě je bohatější – šroubovice, radélková výzdoba vedená v páscech. Zvyšuje se výskyt džbánů, zvonovitých pokliček s knoflíkem, mís a pohárů. Od přelomu 14. a 15. století se objevují zlomky trojnožek s tulejkou, kde se vsouvala dřevěná násada pro manipulaci s trojnožkou v topeništi při vaření. Tyto trojnožky byly na vnitřní straně glazovány zpravidla hnědočervenou nebo hnědožlutou barvou. Na konci 15. století se zvyšuje výskyt glazovaného zboží, kdy bývá vnitřní glazura přetažená přes okraj nádoby na její vnější stranu.

S existencí hradní kuchyně na přelomu 14. a 15. století můžeme spojit výskyt zlomků grafitových zásobnic, kterých se našlo velké množství zejména v místě parkánu. Je to pozůstatek odpadu deponovaného do těchto míst přímo z kuchyně, jejíž jižní zeď přiléhal k těmto archeologickým vrstvám. Zásobnice jsou často opatřeny engobou a mají kyjovité okraje. Jsou na nich viditelné stopy po používání, a to nejen s patrnými tzv. příškvarky (zbytky potravy na vnitřní straně střepů), ale také reparačními otvory a několika doklady s pozůstatky železných drátů nebo svorek uvnitř těchto reparačních otvorů. Zásobnice, zásobnicové hrnce a hrnce tvoří okolo 80% keramického odpadu v místě, kde se deponoval kuchyňský odpad. Zbytek je tvořen fragmenty mís, džbánů, pohárů a pánví.

91 Nejnovější shrnutí středověké produkce např. Michal ZEŽULA, *Výbrané problémy vrcholně středověké transformace moravsko-slezského pomezí (ve světle archeologických pramenů)*, disertační práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav pro archeologii, Praha 2019. Zejména kapitola 3. 11. *Hmotná kultura města ve 13. a 14. století (stručný nástin)*, s. 79–85. Zde také soupis relevantní literatury.

92 V. ŠIKULOVÁ, *Příspěvek archeologie k nejstarším dějinám Opavy*, Archeologické rozhledy XXVII, Praha 1975, s. 272.

93 M. ZEŽULA – M. KIECOŇ – F. KOLÁŘ, *Archeologické doklady*, s. 121.

94 M. HLOŽEK, *Petroarcheologická charakteristika*.

95 Rudolf PROCHÁZKA – Martin HLOŽEK, *Opavský džbán v Brně? K otázce počátků vrcholně středověké glazované keramiky*, Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 62, 2013, s. 235.

96 V. ŠIKULOVÁ, *Pokračování záchranných akcí*, s. 71, 72.

Oxide	Wt [%]
Al ₂ O ₃	11,14
SiO ₂	43,09
PbO ₂	39,82
K ₂ O	1,62
CaO	1,07
TiO ₂	0,64
Fe ₂ O ₃	2,61

Oxide	Wt [%]
Na ₂ O	1,28
MgO	2,22
Al ₂ O ₃	18,34
SiO ₂	65,09
K ₂ O	2,99
CaO	1,06
TiO ₂	1,42
Fe ₂ O ₃	7,60

Oxide	Wt [%]
Na ₂ O	1,93
MgO	1,39
Al ₂ O ₃	9,27
SiO ₂	33,47
P ₂ O ₅	3,01
PbO ₂	39,01
K ₂ O	1,99
CaO	2,20
TiO ₂	0,96
Fe ₂ O ₃	6,76

Oxide	Wt [%]
Al ₂ O ₃	8,80
SiO ₂	32,18
PbO ₂	55,52
Fe ₂ O ₃	3,51

Oxide	Wt [%]
Na ₂ O	0,94
MgO	1,82
Al ₂ O ₃	19,51
SiO ₂	65,66
K ₂ O	3,24
CaO	1,08
TiO ₂	0,73
Fe ₂ O ₃	7,01

Oxide	Wt [%]
MgO	1,52
Al ₂ O ₃	7,92
SiO ₂	32,26
PbO ₂	50,48
K ₂ O	0,95
CaO	2,24
TiO ₂	0,95
Fe ₂ O ₃	3,69

Obr. 7: Příklad analyzované keramiky metodou SEM-EDX.

Analýzu provedl M. HLOŽEK, Petroarcheologická charakteristika středověké keramiky z výzkumu Müllerova domu, Brno 2016, zpráva uložena v archivu archeologického oddělení SZM.

Obr. 8: Příklad analyzované keramiky metodou SEM-EDX.

Analýzu provedl M. HLOŽEK, Petroarcheologická charakteristika, viz výše.

Petroarcheologicky zkoumané vzorky keramiky ukazují kvalitně pálené výrobky okolo 1000 °C a zejména pozorování glazované keramiky přineslo zajímavé informace. Ukazují, že opavští hrnčíři neměli v tomto období ještě ze začátku době zvládnutou techniku glazování, neboť na většině výrobků je vrstva polevy slabá, nepřilnula dostatečně s povrchem střepu a obsahuje bubliny. V jednom sledovaném případě [obr. 8:2] bylo možné prokázat dva výpaly a použití engoby mezi glazurou a keramickým střepem. Střep této keramiky byl tedy nejprve vypálen s engobou na povrchu redukčně při teplotě do 700 °C, poté následoval krátký oxidační výpal při teplotě kolem 900 °C. V tomto případě je technika glazování o něco lépe zvládnuta, ale přesto vrstva glazury obsahuje velké množství bublin, což lze považovat za defekt. V rámci petrografické analýzy bylo zjištěno, že glazovaná keramika byla polévána olovnatými glazurami barevně tónovanými oxidy železa [obr. 8:2,3].

Z opavských výzkumů známe keramiku z 2. poloviny 14. století z dominikánského kláštera⁹⁷ a také z prostoru za hradeckou branou, kde měli hrnčíři své řemeslo provozovat po celé 14. století.

Středověké komorové kachle se zdobenou čelní vyhřívací stěnou

Krom ojedinělých zlomků kachlů v rámci odpadních vrstev rozptýlených jak v rámci planýřek a navážek, tak jako zásyp příkopu či parkánu, byl nalezen kompaktní soubor, který byl vyhozen jako stavební suťovitý odpad obsahující větší množství fragmentů kachlů. Ve všech případech se jednalo o komorové kachle se zdobenou čelní vyhřívací stěnou, několik exemplářů bylo zdobeno prořezávanou čelní vyhřívací stěnou. Soubor je možno zadatovat do pozdně gotického období zejména podle výzdoby čelních vyhřívacích stěn, kde se objevují náboženské motivy, oblíbené v tomto období, vegetabilní ornamenty, ale hlavně je zde exemplář s erbem Vladislava Jagellonského, který vládl mezi lety 1471 až 1516. Zcela jistě je možné vročit vznik tohoto exempláře do zmíněného intervalu a jeho deponaci se stavebním odpadem pravděpodobně do období po roce 1516. Jedná se o luxusní kachlové zboží mající analogie na jiných slezských hradech (např. Cvilín). Je tedy velmi pravděpodobné, že tento soubor byl součástí kamnového tělesa v hodovní síni opavského hradu. Je vyloučené, že by kachle pocházely z Müllerova domu (hradní kuchyně), protože se tady nacházelo provozní zázemí hradu, které takovými reprezentativními kamny nedisponovalo.

Novověké archeologické nálezy

Novověkou keramiku řadíme do horizontu od 16. století a její výskyt je spojen zejména s novověkými navážkovými vrstvami v místech plánované přístavby v rámci rekonstrukce při jižní straně Müllerova domu.

Nejstarší novověké vrstvy byly zjištěny v okolí příkopu obepínající předhradí, zejména uvnitř příkopu. K. 106 z roku 2015 byla nejmenovitější a svým charakterem ukazovala na postupné zanášení příkopu. Materiál z těchto zásypových vrstev ale obsahoval ojediněle i starší keramiku, která byla deponována se zásypem ze starší vrstvy. Objevují se hrnce s uchem, misky, džbány, trojnožky a poháry. Podařilo se určit také několik zlomků pohárů z kameniny.

V průběhu 16. a 17. století je patrné ukládání odpadu v navážkových vrstvách, které nesouvisely jen s provozem sýpky, ale pravděpodobně hlavně s budováním nedalekého bastionového opevnění v 17. století a s tím spojeného deponování zeminy. Byly tak zjištěny jak zlomky keramických nádob, a kuchyňské a stolní keramiky, tak sporadické úlomky kachlů. Tyto zelené

polévané a režné kachle byly zdobeny na čelní stěně obvyklými motivy té doby – rostlinné a geometrické motivy, kachle s miskovitou prohlubní ve středu, zlomky figurálních motivů.

Mladší keramiku zastupují pak nálezy z 18. a 19. století. Její výskyt na lokalitě spojujeme již s adaptací zámecké sýpky na dům purkrabího a s následným nájemným bydlením. Krom běžné novověké keramiky se setkáváme také s fragmenty bíle polévaných nádob s modře malovanou výzdobou. Jedná se hlavně o talíře, talířky a šálky, které představují napodobeniny porcelánu. Na několika exemplářích je namalovaná značka na dně. Výsledky probíhajícího vyhodnocení materiálu mohou být zajímavé, neboť k této době již máme jmenovité záznamy o uživatelích objektu. Většina nálezů, které je možné přesněji datovat, spadají do období konce 19. století, kdy byl objekt v nájmu a posléze v majetku rodiny Müllerů.⁹⁸ Pěkným nálezem je soubor písemností, které byly objeveny v záklopecích na půdě. Ten obsahoval datované novinové útržky, část korespondence adresované paní Müllerové, školní sešity Müllerů a písemnost C. k. privilegiované Severní dráhy císaře Ferdinanda, která informuje o přesunu zavazadel pana Müllera. Nejmladší nálezy spadají do průběhu 20. století, kdy objekt vlastnila rodina Müllerů až do roku 1925. Od doby po tomto datu patří dům do majetku Slezského zemského muzea.⁹⁹

Předměty ze železa a barevných kovů

Spektrum předmětů ze železa a barevných kovů představuje typickou reprezentaci nálezů z městského prostředí. Převažují různá kování a nástroje a stavební kování – zejména hřebíky a také nálezy dokládající využití a chov domácích zvířat. Zde se jedná hlavně o fragmenty podkov nebo část udidla a součástí vozů. Méně jsou zastoupeny nálezy militarií. Ta prezentují šípky s tulejkou nebo s řapem a jeden litinový projektil (mezi militaria se řadí také zlomky kamenných koulí). U nálezů zlomků nožů nejde spolehlivě určit, zda byly využívány jako zbraň nebo byly součástí kuchyňského vybavení, ačkoli vzhledem k blízkosti hradní kuchyně se nabízí spíše druhá varianta. Je pravděpodobné, že konečný počet militarií bude vyšší, protože část nálezů je stále v procesu konzervace a je tedy možné, že při rentgenovém průzkumu a následném odstranění korozních produktů budou rozpoznány například součásti výbavy jezdce nebo zlomky chladných zbraní. Z výstroje koně a jezdce byly zatím zjištěny zlomky ostruh, podkov a udidel.

Nejpočetnější skupinou jsou fragmenty stavebního kování konstrukční funkce, které zahrnují spojovací a připevňovací součásti, tzn. hřebíky, nýtky, háčky, skoby aj. Hřebíky se objevily v několika variantách, a to s horizontální hlavičkou, vypouklou hlavičkou a vertikální hlavičkou (šindeláky, podkováky).¹⁰⁰ Bylo nalezeno také několik jednoramenných a dvouramenných skob.

Málo početně jsou zastoupeny nálezy mincí, ty zatím nejsou vyhodnoceny. Z gotického období byl získán jeden celý kus klíče, avšak pár zlomků nasvědčuje, že zde můžeme počítat minimálně s několika kusy.

Olovené slitky v počtu několika jednotek kusů byly objeveny na lokalitě v nejstarších vrstvách ze 13. století. Analogické zlomky byly nalezeny v místě vzdáleném cca 100 metrů vzdušnou čarou, v prostoru dnešního náměstí Osvoboditelů (dříve tzv. Senný trh). Zde bylo dolože-

98 D. KOUŘILOVÁ a kol., *Stavebně historický průzkum*, s. 9–12; Jiří ŠÍL, *Po kom se jmenuje Müllerův dům v Opavě?*, in: P. Tesař (ed.), *Ad fontes: Sborník k 60. narozeninám PhDr. Karla Müllera*, Opava 2018, s. 198–209.

99 Tamtéž, s. 12.

100 Terminologie dle Rudolfa KRAJČE, *Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa*. Díl I a II, Praha 2003.

97 V. ŠIKULOVÁ, *Pokračování záchranných akcí*, s. 72.

no překladiště hornobenešovského olova směrem do Uher.¹⁰¹ Plánovaná analýza chemického složení a porovnání s materiálem z náměstí Osvoboditelů může prokázat, zda se jedná o stejné zboží.

Zooarcheologický materiál

Zooarcheologický materiál byl součástí jak středověkých, tak novověkých vrstev. Analyzovala ho RNDr. Miriam Nývltová Fišáková, Ph.D.¹⁰² Výrobky nebo polotovary z kostí byly nalezeny minimálně a netvoří ani 1% z celkového počtu kostí a jejich zlomků. Soubor představuje odpadní materiál spojený s fungováním hradní kuchyně.

Zhodnocením vrcholně středověkého zooarcheologického materiálu byl zjištěn výskyt domácích i divoce žijících zvířat. Procentuálně je poměr zvířat rozdělen na 40% prase, 32 % tur, 15 % ovce/koza, 5 % pes domácí a 4% lovné zvěře a 4 % ulit šneků a lastur. To znamená, že zastoupení domácích zvířat chovaných na maso a mléko bylo mnohem vyšší, než těch pro vlnu a jiné účely (koně, psi atd.). Většina zvířat byla zabita v jatečním a dospělém věku (tur, prase, ovce, koza), maso se bouralo přímo na lokalitě. Jednalo se o kuchyňský odpad a nepotřebný materiál, což dokládá stupeň zachování a poškození kostí, patrných zářezech na kostech po porcování a opracování masa. Z divoce žijících zvířat byly doloženy nálezy kostí jelena a srnce, dále lastury sladkovodních a mořských mlžů a zajímavý je fragment schránky hřebenatky svatojakubské a ústřice jedlé.¹⁰³ Hřebenatka je symbol poutě do Compostely, jednalo se tedy o nález poutního předmětu dokládajícího dálkovou cestu, nikoli pozůstatku potravy. Poměrně velké množství rybích šupin poukazuje na spotřebu ryb na této lokalitě.¹⁰⁴ Všechny tyto informace nepřímo podporují existenci a fungování hradní kuchyně ve vrcholném a pozdním středověku.

Významným nálezem je nekompletní kostra psa uložená na boku v anatomické podobě ve stěně zahloubeného příkopu. Kostra byla určena jako mladá fena neurčitelné rasy menšího vzrůstu. Zjištění komplikovala absence hlavy, která byla zřejmě zvířeti utržená. Tento nález může souviset s tzv. stavební obětí.

V mladším období byl pak zooarcheologický odpad rovněž ukládán v rámci odpadních vrstev. Velká koncentrace odpadu se projevila v zásypu příkopu, který obíhal okolo předhradí a odděloval zázemí hradu od města. Zde se objevily i rohy skotu, ze kterých byla získávána rohovina. V rámci výzkumu se také našly pozůstatky minimálně tří psů (ojedinělé kosti dalších jedinců se našly rozptýlené v novověkých vrstvách). Dva jedinci byli vhozeni do příkopu (jeden bez hlavy) a jeden jedinec byl objeven u hrany příkopu, kdy se jednalo o lebku psa typu bulteriér a jeho přední končetiny posypané vrstvou vápna.

Paleobotanický materiál

V roce 2016 bylo přistoupeno k provedení paleobotanické analýzy vybraných vzorků zeminy z vrstev souvisejících s provozem vrcholně středověké hradní kuchyně a jednoho vzorku získaného z výplně dřevěného žlabu ze dna příkopu vymezující předhradí. Účelem bylo doplnit

poznatky o obsahu odpadních vrstev deponovaných z kuchyně a taktéž nepřímo potvrdit nebo vyvrátit její existenci a také analyzovat vzorek výplně žlabu. Analýzu zpracovala Mgr. Michaela Látková, Ph.D.¹⁰⁵

Vyhodnocení paleobotanického materiálu ukazuje na vysoký výskyt různých druhů obilovin a jejich využití při přípravě různých pokrmů (kaše, chléb, placky aj.). Nejvíce zastoupeno bylo žito, méně pak proso, ječmen a pšenice. Byly identifikovány také doklady luštěnin (hrách, čočka) a lnu, stejně jako planorostoucí druhy rostlin, naopak absentují doklady ovoce a zeleniny. Kromě rostlinných zbytků byly nalezeny také rybí šupiny, které dokládají konzumaci ryb na lokalitě.¹⁰⁶ Analýza vzorku výplně dřevěného žlabu (číslo vzorku ABC 2053/16) nepřinesla relevantní výsledek, sediment obsahoval poměrně málo rostlinného materiálu.¹⁰⁷

Výpověď hmotné kultury o sociálně-ekonomickém postavení zázemí opavského hradu

Představený soubor nálezů dokládá intenzivní osídlení dané lokality ve středověku a novověku. Je největším a nejkomplexněji hodnoceným souborem, který se váže k přemyslovské hradní kuchyni a opavskému hradu, později zámku, dokládající taktéž terénní aktivity při jeho demolici. První středověcí obyvatelé či uživatelé pozemků byli vytlačeni stavbou městské hradby, za jehož lící potom provozovali svá výrobní a jiná zařízení, viz např. sklad železných lup objevený nedaleko v roce 2005,¹⁰⁸ slítků olova aj. Ačkoli se jedná o prostor v blízkosti hradu v rámci jeho zázemí, majetkové poměry bohaté šlechty představuje jen soubor luxusních kamnových kachlů, gotické kamenné žebrované ostění dveří hodovního sálu hradu druhotně využitě při přestavbě Müllerova domu na obydlí purkrabího (získán z druhé etapy výzkumu) a zlomky luxusnějšího keramického zboží, zejména pohárů a džbánů z 14./15. století a 15. století. Ostatní nálezy jsou doklady provozního zázemí hradu/zámku, který navíc roku 1586 ztratil svou sídelní funkci a tím i prestiž a sídlili zde pouze knížecí úředníci. Svůj lesk nezískal zpět ani když přešel do majetku knížete Lichtenštejna. Materiální kultura tak odráží a potvrzuje výpověď písemných pramenů.

Předměty, které byly získány v rámci tohoto výzkumu, se zde dostaly několika způsoby. První byly situace, kdy se předměty vyhazovaly jako nepotřebný odpad, byly rozbité či poškozené (často tvoří zásypy a výplně již nepoužívaných objektů), dalším příkladem jsou tzv. ztrátové nálezy, které byly původně neúmyslně vytraceny svými majiteli (jsou rozptýleny ve vrstvě a často je jedná o drobné nálezy, např. mince) a nakonec nálezy, které se dostaly na místo v rámci deponování suťového materiálu a byly zde přemístěny druhotně (např. zlomky středověké keramiky v příkopu v zásypových a planýrkových vrstvách vzniklých při rozboření zámku).

Na některých zlomech keramiky z vrstev souvisejících s hradní kuchyní (ale ne pouze z těchto vrstev) byla identifikovaná slabá krusta patrná i na lomech střepů. Pro ověření, zda se nejedná o např. zbytků mečů či jiné organické pozůstatky, byly vybrané vzorky postoupeny kurátorovi botanického oddělení SZM.¹⁰⁹ Bylo zjištěno, že tento povlak nemá bryologický původ a souvisí tedy s procesem archeologizace materiálu.

101 V. ŠIKULOVÁ, *Pokračování záchranných akcí*, s. 69–74, tab. 51–56, 57/1–4.

102 Miriam NÝVLTOVÁ FIŠÁKOVÁ, *Zpráva o analýze zvířecího osteologického materiálu z Opavy-Müllerův dům*, Brno 2016, uloženo v archivu archeologického oddělení SZM; TÁŽ, *Zpráva o analýze zvířecího osteologického materiálu z Opavy-Müllerův dům*, Brno 2018, uloženo v archivu archeologického oddělení SZM.

103 Tamtéž.

104 Rybí šupiny byly zjištěny při paleobotanické analýze, viz Michaela LÁTKOVÁ, *Výzkumná zpráva archeologická*, Brno 2016, uloženo v archivu archeologického oddělení SZM.

105 M. LÁTKOVÁ, *Výzkumná zpráva*.

106 Rybí šupiny byly přepáleny a ve fragmentárním stavu, které znemožňuje jejich určení. Za konzultaci děkuji Doc. Ing. Jiřimu Řehulkovi, CSc., DrSc. ze SZM.

107 M. LÁTKOVÁ, *Výzkumná zpráva*.

108 J. JUCHELKA, *Výzkum*, s. 181–191.

109 Za konzultaci a průzkum děkuji Mgr. Lukáši Číhalovi, Ph.D. ze SZM.

Rozbor keramických nálezů ve vrcholně a pozdně středověkém i novověkém období ukázal, že se ve většině případů jednalo o běžné spotřební zboží, podle kterého nelze usuzovat sociální status jejich uživatelů, s výjimkou pohárů a džbánů zdobených radélkem a pálených do vysoké tvrdosti připomínající kameninu. Nejstarší středověké nálezy reprezentují jednotnou keramiku, která je známá z celého širšího prostoru města Opavy. Rozvojem města v 13. a 14. století docházelo taktéž k rozvoji keramické produkce, začala se uplatňovat redukčně pálená keramika, která bývá označována jako tzv. kolonizační. Ta se zde rozšířila s příchodem nových obyvatel z Německa, což v Opavě dokládají také zápisy německých jmen v matrikách. Krom běžné keramiky se v zázemí předhradí nacházela také keramika, která se zde dostávala obchodními cestami jako například ojedinělé zlomky červeně malované nebo loštické keramiky. Luxusní importy a části nádob ze vzdálenějších nadregionálních center však objeveny nebyly.

Porovnání archeologického materiálu s inventářem zámku z roku 1544¹¹⁰ nové informace nepřineslo. Snaha o přiřazení konkrétních nálezů získaných výzkumem k popisovanému vybavení kuchyně nebyla úspěšná, nepodařilo se určit ani nic ze zařízení dalších budov na předhradí (kovárna, stáje, zámecká zbrojnice aj.) či samotného zámku. Je to možné z několika důvodů – například tím, že soupis z roku 1544 obsahuje předměty, které mají nějakou cenu, a ty se do odpadních vrstev ve městech dostávají velmi zřídka. Buď byly prodány nebo odneseny a v případě velmi poškozených předmětů se mohly dochovat v takových fragmentech, že je nemožné určit původní předmět. A například u kovového nádobí (cínové mísy a pánve, mosazné poklice)¹¹¹ je po doslousnění nádobí možné opětovné přetavení suroviny. Některé předměty byly vyrobeny z organických materiálů (dřevěné nádobí, vybavení chlebnice,¹¹² na zámku pak dřevěná almara nebo posteje),¹¹³ které se nedochovaly. Také další položky v archeologických pramenech nebylo možné postihnout – seno, sekané nakládané zeli, zásoby obilí. U některých nálezů nejsme schopni zjistit, jestli mohly být součástí vybavení nebo se dostaly do odpadních vrstev úplně jiným způsobem, např. u železných šipek nerozeznáme, zda šlo o ty uložené v bývalé hradní kapli¹¹⁴ nebo o zcela náhodně deponované předměty odjinud.

Závěr

Materiál získaný výzkumem Müllerova domu reflektuje vývoj lokality od konce 12. století po novověk. Výsledky archeologického výzkumu odráží a upřesňují výpovědi písemných a ikonografických pramenů a taktéž dokládají existenci staršího osídlení ještě před výstavbou hradebního systému okolo historického centra Opavy. Pravěké osídlení zachyceno nebylo. Nejstarší středověké souvrství nasedá přímo na povrch tzv. půdního typu, cca 20 cm mocnou černou sterilní vrstvou nad geologickým podložím. Jediným dokladem možných starších aktivit je paleobotanický nález plevnatých pšenic, a to jednozrnky (*Triticum monococcum*) a špaldy (*Triticum spelta*), které jsou typické pro pravěké období. Autorka analýzy je považuje spíše za kontaminaci ve vrcholně středověkých vrstvách, než za doklad pravěkého osídlení lokality.¹¹⁵

Jedním z nejzávažnějších zjištění v rámci archeologického výzkumu byly informace o zázemí středověké hradní kuchyně, jejím provozu a způsobu nakládání s odpadem. To umožnilo

mimo jiné rekonstruovat škálu potravin jak rostlinného, tak živočišného charakteru, a prokázat, že se většina jídel připravovala přímo na místě – od bourání a zpracovávání masa, přes pečení chleba, či vaření kaší a placek. Keramika z tohoto období obsahuje cca 80% zlomků kuchyňské keramiky s doklady používání v kuchyni – zásobnice, keramika s příškvarky, aj., zbylých 20% představuje keramiku stolní.

Dalším důležitým zjištěním byly informace o výstavbě městského opevnění v těchto místech, kdy zde byla zachycena nejen situace druhotného využití hradeb jako základ pro stavbu hradní kuchyně, ale taktéž příkop oddělující předhradí od zbytku města. Významným objevem je část zdi kamenného přemyslovského hradu. Jednalo se o vůbec první archeologicky odkrytý relikt této zaniklé stavby.

Výzkum taktéž nastolil nové otázky k dalšímu řešení. Objev nejstarší opavské glazované keramiky naznačuje směr bádání tímto směrem, neboť dalším výzkumem by bylo vhodné přesněji určit, kdy místní hrnčíři tuto techniku začali lépe zvládat. Jedním se srovnatelných vzorků se jeví například stopy nezáměrné polevy na zboží v dominikánském klášteře. Analýzám by bylo vhodné postoupit také vzorky z vrstev středověké kuchyně, a to zejména zásobnic za účelem zjištění provenience nádob a taktéž analýzu tzv. příškvarků za určením původního obsahu nádob. Vytipováno je též několik keramických zlomků k dalšímu zkoumání, zda se jedná o importované zboží nebo již keramiku vyráběnou místními hrnčíři po vzoru dovezených předloh. Rovněž se připravuje detailní analýza kachlového materiálu pocházející z opavského hradu.

110 P. KOZÁK, *Inventář*, s. 182–201.

111 Tamtéž, s. 191.

112 Tamtéž, s. 196.

113 Tamtéž, s. 193.

114 Tamtéž, s. 185.

115 M. LÁTKOVÁ, *Výzkumná zpráva*.

Archaeological Findings from the Area of Opava Castle I.
Summary

Archaeological research of the so-called Müller House in Opava, which took place from 2015 and 2019, brought new knowledge about the medieval and modern development of the locality near the historic city centre. In the past, the building was part of the premises of Opava's Přemyslid Castle, which was rebuilt into the Liechtenstein Château. The stone castle kitchen, later converted into a granary, which was rebuilt in the Baroque style into the castle administrator's flat, was the predecessor of Müller House.

The paper presents a preliminary evaluation of a set of finds obtained within the archaeological research of the adjacent land of today's garden. The oldest evidence of settlement and anthropogenic activities is related to the pre-location and location horizon until 1250. This was disrupted by the construction of the stone main wall of the newly emerging institutional city before 1250. The wall is still preserved in the places of the extension and in the mass of the existing building of Müller House. In front of the main wall, work connected with production crafts (iron bloom warehouse, casting moulds, fragments of chopped lead, etc.) were then concentrated; these crafts were, however, pushed out by the construction of the curtain wall during the 14th century. This wall is still preserved both in the place of the extension and in the interior of the building in the basement of Müller House. During the construction of the Gothic castle, a stone kitchen was built between the main and curtain walls, the remains of which were captured by research in the form of both masonry and kitchen waste. The construction of the castle is associated with the discovery of the body of the moat, which surrounded the operational barbican of this Přemyslid residence. The masonry of the castle itself was also uncovered, from two construction stages – the Gothic wall and the adjoining Renaissance extension. It was the very first archaeological discovery of a part of the Opava castle and, also, the discoveries of both castle walls and the moat represent fundamental findings related to the Opava fortification.

Archaeological finds are dominated by ceramics, which reflect the development of the locality and also confirm the information contained in written sources. The ceramics of the pre-location and location period were made, at a temperature of about 700 °C, from local raw materials with frequent biomass admixtures, which indicates local production. The influence of the so-called colonization ceramics and the development of ceramics produced by Opava potters was evident from the middle of the 13th century. The material shows the abatement of fortification traditions and the predominance of light clay ceramics with a reduction firing containing a grey or light brown surface. Ceramics were not only imported to Opava, but it was also exported, as evidenced by material analyses and the chemical composition of glazes identical to the material of the jug from Brno. In the 14th and 15th centuries, petroarchaeologically examined ceramic samples testify to high-quality products fired at around 1000 °C. The rise of goods made by reduction firing, and glazed ceramics were covered with lead glazes, colour tinted iron oxides. A set of late medieval chamber tiles with a front heating wall, which was located in the moat area, is a unique find. Due to the luxuriously decorated specimens having analogies in other Silesian castles, it is certain they most probably decorated the interior of the banquet hall of the Opava mansion. Ceramics of younger horizons document the construction activities at the locality. Ceramics from the 16th century until the modern age are evident in the backfill layers, which is related both to the construction of the bastion fortifications and to the function of Müller House as a granary, later reconstruction into the administrator's flat up to the levelling layers after the renovation of the chateau and its surroundings. Finds from the 19th century can then be identified with the Müller family, who owned the building and whose name the building bears to this day. Paleobotanical, zooarchaeological and metal finds provided additional information, especially on the functioning of the castle kitchen. The proportion of domestic animals kept for meat and milk was much higher than those for wool and other purposes (horses, dogs, etc.); most animals were slaughtered when fattened and in an adult age (cattle, pig, sheep, goat) and the meat was chopped directly on site. It was kitchen waste and unnecessary material, which proves the degree of preservation and damage to the bones – noticeable notches on the bones after slicing and processing the meat. As for wild animals, finds of deer and roe deer bones, as well as shells of freshwater and sea bivalves, and a fragment of a Mediterranean scallop and a European flat oyster have been documented. The evaluation of paleobotanical material shows a high incidence of different types of cereals and their use in the preparation of various dishes (porridge, bread, flat round cakes, etc.). In addition to plant residues, fish scales were also found, which prove the consumption of fish on the site. The range of objects made of iron and non-ferrous metals presents a typical representation of finds from the urban environment.

Mgr. Soňa Králová
Slezské zemské museum
kralovas@szm.cz

Pavel Žurek

GENEZE SAKRÁLNÍCH PAMÁTEK V HORNÍM ÚDOLÍ

Abstract

The settlement of Horní Údolí, today a part of Zlaté Hory, is located in a place that has been the subject of mining activity since ancient times. The local gold deposits were influenced by the early relations between the Czech and Polish states and later by the position of the Duchy of Wrocław, whose representative the Bishop of Wrocław was. The aim of the work is to present the importance and influence of mining activities on the origin and development of sacral monuments in the village. Most attention is paid to the defunct and currently restored Chapel of St. Anna or the neo-Gothic church of St. John the Baptist. The research itself focused on the collection of archival sources, available literature and their critical evaluation and interpretation.

Keywords: Horní Údolí, Chapel of St. Anna, Kutzer, Obergrund, sacral monuments, Zlaté Hory ore district

Oko nejednoho turistu Jesenicka je potěšeno vzezřením osady Horní Údolí (něm. Obergrund), dnes místní části Zlatých Hor, s udržovanými chalupami, dřevěnými nebo částečně zděnými (tzv. jednotnými) domy z druhé poloviny 19. století s omítnutou podezdívkou, dřevěnými štíty, jejichž střechy jsou pokryté eternitovými šablonami. Atmosféru pak umocňuje kamenný kostel sv. Jana Křtitele. V jeho stínu lze spatřit náhrobky původních německých a novějších řeckých obyvatel, nad nimiž ční litinový kříž z dílny Bernarda Kutzera.¹ Jen málokdo by z uvedených náznaků dedukoval dynamický vývoj, jehož byla tato původně hornická ves svědkem.

Přestože nemáme žádné hmotné důkazy, z nepřímých indicií usuzujeme, že prvními osadníky v oblasti dnešního Horního Údolí byli již Kelťové v době latěnu (C až D1) z území dnešních Hlubčic (pol. Glubczyce), Opavy, a především Krnova, kteří při putování proti proudu říček objevovali bohaté rozsypy obsahující zlato. Tito první kovkopové se pravděpodobně již dostali k nalezištím v okolí Příčného vrchu² (975 m n. m.) do místa zvaného Starohoří (něm. Altenberg), které zaujímá vrcholové partie Příčného vrchu cca 4,5 km JJZ od Zlatých Hor (něm. Edelsstadt, Zuckmantel, počestěle Cukmantl).³

Původní hornická osada zvaná Erlitz se nacházela nedaleko vrcholu Příčného vrchu.⁴ Do těchto míst byl později umístěn hřbitov horníků a dnes se zde nachází mohyla sv. Rocha.⁵ V pramenech z let 1400–1455 se pro ves užívá název Ober Olssnitz či Ober-olssnitz a od roku 1533 Obergrund nebo Obergrundt (1579). V roce 1924 byla užívána též počestěná varianta Horní Grund. Současný název Horní Údolí se využívá od roku 1949.⁶

Po Keltech nastalo takřka tisícileté zapomnění, které bylo přerušeno v polovině 9. století, tedy v období Velkomoravské říše. Slované se zde, stejně jako Kelťové, vzhledem k nepříznivým klimatickým podmínkám zdržovali pouze sezonně.⁷ Slezská knížata (Měšek I., Bole-

1 Kříž, dostupné z: <https://pamatkovykatolog.cz/kriz-539358> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

2 V místní mluvě ale i regionálním tisku se užívá též název Příčná hora.

3 Pavel ŽUREK, *Historie a současné perspektivy důlní těžby na Zlatohorsku: Kritické zhodnocení dopadů na životní prostředí*, diplomová práce, Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Opava 2019, s. 16.

4 Julius Carl HOFFMANN, *Die Entstehung der St. Anna und Martha Kapelle bei Obergrund*, Zlaté Hory (1899?), s. 5.

5 Marian ČEP, *Mohyla sv. Rocha*, dostupné z: <https://dolniodoli.webnode.cz/mistni-pametihodnosti/> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

6 Rudolf ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*, Ostrava 1966, s. 268.

7 P. ŽUREK, *Historie a současné perspektivy*, s. 17.